

Buurtboomgaarden – Inventarisatie Bomenstichting

Totstandkoming, beheer, onderhoud en vruchtgebruik

oktober 2011

Buurtboomgaarden – Inventarisatie Bomenstichting

Totstandkoming, beheer, onderhoud en vruchtgebruik

Dit rapport werd in opdracht van InnovatieNetwerk opgesteld door:
Frank Moens, San van der Molen en Ruud Steggerda,
Bomenstichting

Projectleider InnovatieNetwerk:
Ir. J.M. Rutten

Deze inventarisatie en verslaglegging is opgesteld in het kader van het domein
'Voeding', thema 'Voedsel voor de stad'.

Postbus 19197
3501 DD Utrecht
tel.: 070 378 56 53
www.innovatienetwerk.org
Het ministerie van EL&I nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.

ISBN: 978 – 90 – 5059 – 426 – 4
Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 11.2.281, Utrecht, oktober 2011.

Voorwoord

Een manier waarop de betrokkenheid van stedelingen bij voedselproductie vergroot zou kunnen worden, is door die voedselproductie zichtbaar te maken voor diezelfde stedelingen. Bij voorkeur zichtbaar in het alledaagse leven, als ware het een natuurlijk onderdeel van het stadsleven. Dat is op de keper beschouwd wat idioot, omdat een kenmerk van de stad nu juist het ontbreken van voedselproductie lijkt te zijn. Maar dat is niet altijd zo geweest, en wat belangrijker is: die schijn bedriegt. Want het blijkt wel degelijk mogelijk om in stadse omgeving onderdelen van de voedselproductie te hebben. Maar de ruimte daarvoor staat wel sterk onder druk. Van hoge grondprijzen, van niet erg gunstige groeiomstandigheden, van een verdwijnende kennis, van de (bijna volledige) afwezigheid van agroproducenten in steden, en van nog veel meer. Aan bezwaren en beperkingen geen tekort, maar de kansen liggen er ook niet om: door voedselproductie in de stedelijke omgeving te hebben, kan de stad mooier, aantrekkelijker en levendiger worden. En kunnen stedelingen die daar oog en gevoel voor hebben (en dat zijn er verrassend veel) levensvreugde halen uit een of andere vorm van betrokkenheid – bij het zaaien, onderhouden, oogsten.

Fruitproductie biedt interessante kansen om de zichtbaarheid van voedselproductie in de stad op een natuurlijke manier te organiseren. We werken die gedachte uit onder de noemer 'Steden van Fruit & Honing'. Een van de kansen die we zien, is de combinatie van fruitproductie en sportvelden, onder het motto 'Sport verstandig, snoep een appel'. InnovatieNetwerk onderzoekt deze mogelijkheid op een pilotlocatie in de Randstad.

Een andere kans biedt de introductie van boomgaarden in woonwijken: de Buurtboomgaard. Dit kan alleen een succes worden als zo'n boomgaard echt door de mensen in de buurt of de wijk gedragen wordt, als zij het beschouwen als hún boomgaard. Dat veronderstelt dus dat de bewoners erin slagen om verantwoordelijkheid te nemen voor een goede boomgaard. Het veronderstelt ook dat zij daar de (fysieke en bestuurlijke) ruimte voor krijgen.

Nu was ons bekend dat boomgaarden in of nabij woongebieden her en der voorkomen, wat de vraag opriep hoe het beheer en onderhoud in die boomgaarden geregeld is. Want een boom planten is één, maar de vruchten ervan plukken - letterlijk en figuurlijk - is twee. Wat kunnen we van die voorbeelden leren? We hebben daartoe de Bomenstichting benaderd met het verzoek om dit te verkennen. Het resultaat vindt u in dit rapport. Het laat zien dat goed beheer en onderhoud inderdaad dé opgave vormen voor een boomgaard in een stadse omgeving. Hoewel de onderzoekers het niet met zoveel woorden zeggen, trekken wij zelf de conclusie dat een 'echte' buurtboomgaard in een stenige stadswijk even kansrijk als lastig is. De verkenning laat zien wat we kunnen leren van bestaande bijnavoorbeelden. Deze lessen gaan we benutten bij een voorgenomen pilotlocatie.

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Inleiding - Openbaar fruit leeft als idee

1. Probleemstelling

2. Onderzoek

2.1 Voorgeschiedenis

2.2 Onderzoek in opdracht van InnovatieNetwerk

3. Resultaten onderzoek

3.1 Sociale functie: van plannen maken tot oogsten

3.2 Continuïteit in het beheer

3.3 Problemen

4. Conclusies en aanbevelingen

Bijlagen:

1.	Waar zijn de openbare boomgaarden?	19
2.	Alkmaar, buurtboomgaard aan het Tuinderspad in de wijk Overdie	21
3.	Arnhem, buurtboomgaard in de wijk Schuytgraaf	23
4.	Bronckhorst, hoogstamboomgaard in het Dorpsbos	25
5.	Delft, zeven fruitprojecten	27
6.	Den Haag, hoogstamboomgaard in park Clingendael	29
7.	Groningen, meerdere locaties	31
8.	Maastricht, meerdere locaties, focus op bloesemwei Amby	35
9.	Wijk bij Duurstede, Hordenboomgaard	39
10.	Winsum, Appelhof	41
11.	Zoetermeer, buurtboomgaard in Wijkteuin Broekweg	43
12.	Vragenlijst t.b.v. telefoongesprekken/verkenning buurtboomgaarden	47
13.	Vrij toegankelijke boomgaarden met een buurtfunctie in het Noorden van het land	51

Summary

53

Samenvatting

Boomgaarden in de publieke ruimte, buurtboomgaarden, lijken een kans voor het versterken van de sociale cohesie in de omliggende wijk. Buurtboomgaarden kunnen ook de waardering voor voedselproductie vergroten. Uit de themaverkenning 'Steden van Fruit & Honing' van InnovatieNetwerk komen het beheer en het onderhoud op lange termijn als knelpunt naar voren.

De Bomenstichting heeft geïnventariseerd hoe bestaande buurtboomgaarden tot stand zijn gekomen en hoe het beheer, onderhoud en vruchtgebruik zijn geregeld. Daartoe zijn tien zorgvuldig gekozen voorbeelden onderzocht.

Het grootste deel van de bestaande buurtboomgaarden is tot stand gekomen vanuit de behoefte van omwonenden en organisaties die gericht zijn op ecologische en/of cultuurhistorische waarden. Een kleiner deel, van recentere datum, is op initiatief van een gemeente opgezet met een sociaal doel. Deze initiatieven zijn nog te jong om te kunnen beoordelen of ze bijdragen aan het versterken van de sociale cohesie in de omliggende wijk. Wel kunnen we stellen dat buurtboomgaarden in beide categorieën een sociale functie hebben. Zowel bij het plannen van een nieuwe boomgaard, bij het onderhoudswerk in jonge of oude boomgaarden als bij het oogsten en verwerken van het fruit, worden vrijwilligersgroepen gevormd die redelijk standhouden. De buurtboomgaard leidt tot contact tussen mensen. Scholen maken er gebruik van voor natuureducatie: meestal incidenteel, soms op structurele basis.

Gemeente en vrijwilligersorganisatie zijn vrijwel altijd samen verantwoordelijk voor het beheer. De gemeente faciliteert daarbij de vrijwilligers. Steun van deskundigen is daarbij onontbeerlijk, evenals scholing van vrijwilligers.

Continuïteit kan bij de gemeente geborgd worden door de buurtboomgaard op te nemen in een beheersplan. Bij de vrijwilligers is de verbinding met de wijk en het levend houden van de interesse van omwonenden en de politiek belangrijk.

Inleiding - Openbaar fruit leeft als idee

'Iedere gemeente een openbare boomgaard' werd het winnende idee in de boom-ideeënwedstrijd die de Bomenstichting in 2010 samen met het Vara-radioprogramma Vroege Vogels organiseerde. Ruim 1550 stemmen verwierf dit idee, dat door de inzendster Petra Kaandorp als volgt wordt verwoord: *"Ik wil dat elke gemeente in Nederland haar eigen boomgaard krijgt. Te beginnen in mijn eigen dorp: 'Heemskerk, mooi in de IJmond.' Ik zou het heel leuk vinden als ten minste in één van de parken een boomgaard wordt gerealiseerd. Wat is er mooier dan fruitbloesem in het voorjaar en wat zou het leuk zijn om bijvoorbeeld met een schoolklas fruit te oogsten in het najaar (en het eventueel te verkopen voor een goed doel)? Ik denk dan aan veel verschillende fruitsoorten: appels, (stoof)peren, pruimen, kersen, walnoot, moerbeï. Wat volgt? Bloesemtochten van dorp naar dorp, en misschien zelfs een wedstrijd; wie heeft de mooiste boomgaard!"*

Het idee is zeker niet nieuw, er zijn zelfs plekken met een indrukwekkende traditie op het gebied van oogsten en verwerken van het fruit door de gemeenschap. Maar het idee om buurtboomgaarden te creëren als instrument voor sociale cohesie is wel betrekkelijk nieuw. Hierin is onderscheid te maken tussen de plekken waar men een bestaande boomgaard aangrijpt om deze als buurtgroen met sociale functie te behouden, en plekken waar vanuit het niets, op initiatief van bewoners of op initiatief van de gemeente, een nieuwe boomgaard wordt opgezet. Van beide categorieën hebben wij meerdere voorbeelden in het onderzoek betrokken. Overal ontmoetten we uitgesproken enthousiaste en bevlogen mensen.

De boomgaarden (fruitobjecten) in ons onderzoek varieerden van de decennia oude traditie in Ruinerwold, waarbij de peren aan de Dokter Larijweg als een evenement worden geplukt, tot de plannen voor een buurtboomgaard in de wijk Hoornse Meer in Groningen, waar in het voorjaar van 2011 een voorstel aan de bewoners is gedaan.

Buurtfruit! (Utrecht).

I. Probleemstelling

Fruitbomen in de openbare ruimte zijn er al op veel plaatsen en binnen verschillende contexten. Als we het idee van buurtboomgaarden verder willen ontwikkelen, zal in de eerste plaats in kaart gebracht moeten worden waar buurtboomgaarden zijn en in welke vormen. Belangrijke vragen daarbij zijn hoe het beheer, vruchtgebruik en onderhoud geregeld zijn.

Opschrift schuur Hordenboomgaard (Wijk bij Duurstede).

Uit het verslag van de themaverkenning 'Steden van Fruit & Honing' (InnovatieNetwerkrapport 11.2.269, juni 2011) komt naar voren dat het onderhoud en het beheer op de lange termijn waarschijnlijk een knelpunt vormen. Budget vanuit gemeenten zal lastig zijn; er is veel vrijwillige inzet nodig van omwonenden. Anderzijds is dit juist een kans voor de sociale betekenis van buurtboomgaarden. We hebben dan ook in beeld willen krijgen hoe boomgaardbeheer door buurtbewoners, al dan niet met vrijwilligers van buiten de buurt, succesvol kan worden georganiseerd.

2. Onderzoek

2.1 Voorgeschiedenis

De Bomenstichting organiseerde met het Vara-radioprogramma Vroege Vogels in 2010 een bomenideeënwedstrijd: de Boomkroon. Het winnende idee, door het publiek uitgekozen, was 'Een openbare boomgaard in iedere gemeente'. Om dit idee uit te werken, is eerst een snelle inventarisatie van bestaande openbare boomgaarden uitgevoerd. Eind 2010 is een oproep via eigen media van de Bomenstichting en van Vara's Vroege Vogels gedaan om openbare boomgaarden te melden. Bovendien is de vraag uitgezet in de bomengroep van LinkedIn. Deze gegevens (namen en locaties van openbare boomgaarden) zijn verzameld tussen december 2010 en april 2011. Het leverde een lijst van 43 gemeenten op waar fruitbomen – hetzij als boomgaard(je), hetzij als laanbeplanting – bekend zijn. In deze 43 gemeenten bestaan circa 50 fruitprojecten. Ook locaties waar men de wens of al een concreet plan heeft om een openbare boomgaard op te zetten, werden gemeld (zie Bijlage1).

Meer dan de naam en soms een kleine omschrijving van de boomgaard leverde deze eerste inventarisatie niet op. Om iets te kunnen zeggen over de mogelijkheden van het verder uitdragen en propageren van aanleg of behoud van openbare boomgaarden, hierna genoemd 'buurtboomgaarden', was het een logische stap om te onderzoeken wat de ervaringen met het beheer zijn.

Figuur 1: Gemelde locaties december 2010-april 2011: bestaande openbare boomgaarden (groen) en gewenste/geplande (blauw).

2.2 Onderzoek in opdracht van InnovatieNetwerk

InnovatieNetwerk verstrekke de Bomenstichting in mei 2011 de opdracht om een inventarisatie van buurtboomgaarden uit te voeren, specifiek gericht op beheer, onderhoud en vruchtgebruik. Tussen eind april en half juli 2011 hebben wij deze inventarisatie uitgevoerd. De lijst van 43 gemeenten en het voorlopige verslag 'Steden van Fruit & Honing' leverden het uitgangsmateriaal voor dit onderzoek.

Methode

Op basis van deskresearch zijn er uit de lijst van 50 locaties veertien voorbeelden gekozen om nader te onderzoeken. De keuze is gebaseerd op telefonische interviews en speurwerk op internet. Als daaruit een voldoende ontwikkeld initiatief naar voren kwam, werd vervolgens nog gelet op de leeftijd van de boomgaard en de locatie. Om een goed beeld te krijgen, was het van belang om inzage te krijgen in de variatie: geografische spreiding, jonge versus oude boomgaard, grote stad versus plattelandsgemeente.

Het onderzoek vond plaats op basis van een serie gesprekken aan de hand van een vragenlijst (zie Bijlage 12): 'Wie beheert, wie coördineert de eventuele vrijwilligersgroep, hoe is het initiatief ontstaan, heeft het een sociale functie?'. Het deskresearch bestond uit het verzamelen en beoordelen van artikelen in gedrukte en digitale media.

Tussen april en half juli 2011 zijn 22 gesprekken gevoerd met verschillende betrokkenen bij veertien boomgaarden. Zes daarvan zijn bezocht, in vier gevallen gecombineerd met een interview. Van de veertien nader bestudeerde boomgaarden zijn er tien uitgewerkt en als Bijlage 2 t/m 11 bij dit rapport gevoegd.

De interviews zijn merendeels telefonisch afgenomen. We hebben ernaar gestreefd te spreken met zowel de gemeente – vrijwel altijd de eigenaar van de buurtboomgaard – als de vrijwilligersorganisatie, die meestal de uitvoerder van het beheer is. Acht van de geïnterviewden waren vertegen-

woordiger van een gemeente, tien mensen spraken namens een vrijwilligersorganisatie die het beheer uitvoert, variërend van buurtplatform tot IVN, KNNV, een hoogstamfruitboombrigade. In vier gevallen was de gesprekspartner betrokken vanuit een adviserende organisatie: Landschapsbeheer Groningen, Noordelijke Pomologische Vereniging, Pomologische Vereniging Noord-Holland en de Vereniging tot behoud van fruitcultuur in Nederland 't Olde Ras.

Alle beschreven boomgaarden zijn opgenomen in de Bijlagen 2 t/m 11.

De bezochte locaties waarbij tevens een interview werd afgenomen, zijn:

- Arnhem (jonge boomgaard in wijk Schuytgraaf en andere locaties),
- Groningen (ecologische wijk Waterland met fruitbomen, informatieavond geplande boomgaard Hoornse Meer),
- Wijk bij Duurstede (Hordenboomgaard),
- Zoetermeer (wijktuin Broekweg met oude boomgaard).

Tijdens de Netwerkbijeenkomst Steden van Fruit & Honing op 23 juni 2011 op sportpark Middenmeer in Amsterdam werd een voorlopig overzicht van de resultaten gepresenteerd.

3. Resultaten onderzoek

Informatieavond nieuwe boomgaard (Groningen).

3.1 Sociale functie: van plannen maken tot oogsten

Samen plannen maken en verwezenlijken

Buurtfruit kan een sociale functie hebben. In de voorbeelden van nieuwe boomgaarden – Eva Lanxmeer (Culemborg), Schuytgraaf (Arnhem), Hoornse Meer (Groningen) – heeft de in te richten boomgaard een plek binnen een groter concept; er zijn buurtvoorzieningen die aansluiten bij

de boomgaard. Mensen in deze wijken willen wel meewerken aan het tot stand brengen van een gezamenlijke boomgaard. Het is niet al te moeilijk om hiervoor vrijwilligers te vinden.

Samen onderhouden

Van de buurtboomgaarden die bij ons gemeld zijn, was slechts 10% opgezet met het fruit als bindende factor voor ogen. Voor het overgrote deel gaat het om het behouden van een boomgaard uit cultuurhistorisch of ecologisch oogpunt, of om het herstellen en herplanten ervan. De keuze

Iedereen mag plukken in de Appelhof (Winsum), mits dat netjes gebeurt.

Onderhoudswerk in hoogstamboomgaard (Maastricht).

voor oude rassen ligt dan ook vaak voor de hand. De Noordelijke Pomologische Vereniging is betrokken bij het herstel of de inrichting van veel openbare boomgaarden en andere fruitprojecten in Groningen, Friesland en Drente. Van deze fruitbeplantingen is een selectie op basis van sociale functie opgenomen als Bijlage 13.

Een goed voorbeeld van het herstel van een boomgaard uit cultuurhistorisch perspectief is de Appelhof te Winsum. Het is het restant van een productieboomgaard die behoorde tot de borg Ripperda. Dankzij geleverde inspanning uit de gemeenschap is dit restant behouden, vanwege de natuur-, recreatieve en cultuurhistorische belangen die de boomgaard voor de omgeving vertegenwoordigde. In de jaren negentig is er een grondige opknapbeurt uitgevoerd. Ook is de boomgaard van informatieborden voorzien.

De gemeente maait het gras, de rest van het onderhoud is uitbesteed aan de vruchtbomenwacht van Landschapsbeheer Groningen, waarbij de bewonersvereniging hand- en spandiensten verleent. Het behoud van de boomgaard is wat de bewoners in deze activiteiten bindt. Bij herplant worden oude rassen gekozen. Er is geen oogstfeest of een andere traditie met het fruit. Men is trots op dit initiatief; er is een kunstmanifestatie georganiseerd en in de wedstrijd 'Kern met Pit' is een geldbedrag gewonnen. Er is wel degelijk een sociale functie, maar het fruit speelt daarin geen centrale rol. De Appelhof is een sfeerverhogende groene oase, waarin in de nazomer fruit geplukt kan worden en in de lente van bloesem genoten kan worden.

Voorbeelden waar het behoud van de plek voorop staat, vonden we in Maastricht en Delft. Daar worden verscheidene (restanten van) boomgaarden onderhouden door vrijwilligersgroepen vanuit IVN Natuur- en Milieueducatie en/of de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging). Het behoud staat voorop, vanwege ecologisch en cultuurhistorisch belang, maar ook het fruit (vruchtgebruik) speelt een rol. In Maastricht zijn jarenlang diverse educatieve activiteiten georganiseerd,

Bakovens van IVN Maastricht, waarin vlaaien met buurtfruit gebakken kunnen worden.

waaronder het verwerken van het fruit tot jam of vlaai. Jam of taart maken behoort tot de succesvolle activiteiten waarmee omwonenden en kinderen bij de boomgaard betrokken worden.

In Zoetermeer, waar de boomgaard onderdeel is van een schooltuinencomplex, wordt ook het verwerken (en opeten!) van de vruchten in het onderwijs betrokken.

Het onderhouden van de boomgaard als bindende activiteit is zeker aan de orde. Bij het inzetten van vrijwilligers voor het onderhoud (als sociaal bindmiddel) is scholing belangrijk. Het snoeien van hoogstamfruitbomen is geen beginnerswerk. Wie als vrijwilliger deel wil nemen aan snoeiwerk in de buurtboomgaard, zal eerst een cursus moeten volgen of goed begeleid moeten worden. Ook het 'hoog' van hoogstamfruitbomen brengt risico's met zich mee. Voor degenen die werken op ladders, met scherp gereedschap, dient een verzekering geregeld te worden.

Samen oogsten

In oudere buurtboomgaarden of andere fruitbeplantingen is er een oogst die gezamenlijk kan worden geplukt, verwerkt en verkocht. Een voorbeeld is de perenbeplanting in Gasselternijveen, waar bewoners met elkaar de peren plukken en verkopen. De opbrengst gaat in een pot voor buurtactiviteiten. Een van die activiteiten is een perenbrunch ter afsluiting van het plukken.

Speciaal is de Hordenboomgaard in Wijk bij Duurstede. Men mag daar vanwege het gevoerde ecologische beheer de appels met een SKAL-keurmerk afzetten. Een groot deel van de oogst wordt door een conservenbedrijf in de Betuwe verwerkt. Het fruit wordt ook ter plekke op aangekondigde dagen in de boomgaard verkocht. De inkomsten worden weer geïnvesteerd in de boomgaard. De opbrengst begint nu, vanwege de leeftijd van de bomen, terug te lopen. Dit is voor buurtboomgaarden waar het oogsten en gebruiken van het fruit een wezenlijk deel van de sociale functie is een punt van aandacht: fruitbomen kennen een productieve tijd van tientallen jaren, maar moeten op termijn vervangen worden door nieuwe exemplaren.

Hordenboomgaard met schapen voor begrazing (Wijk bij Duurstede).

De sociale functie is ook in Gouda, met diverse openbare boomgaarden aan de Bloemendaalse weg, van belang. De vrijwilligers zijn in een hoogstambrigade verenigd; de coördinator zorgt dat voorzieningen zoals gereedschap in orde zijn en dat het bekend is dat er cursussen worden aangeboden. Zij draagt er zorg voor dat deelnemers gemotiveerd blijven. De oogst (van 200 bomen) is aanzienlijk en wordt versapt en deels verkocht via de winkel van de Zorgboerderij. Overigens is de omvang van de oogst uit buurtboomgaarden over het algemeen, in economische zin, te verwaarlozen. Het totale areaal van de fruitteelt in Nederland was in 2010 een kleine 18.000 ha. (cijfers CBS, april 2011, totaaloppervlakte fruit minus totaal kleinfruitstruiken). Het oppervlak aan buurtboomgaarden zal nog geen half procent hiervan beslaan.

In Groningen worden, in een natuurgebiedje tussen drie woonwijken, twee plukbossen aangelegd door een samenwerkingsverband van de eigenaar (Natuurmonumenten), de Groningse Natuur- en Milieufederatie, de gemeente en bewoners. In de plannen is vastgelegd dat hier een jaarlijks

oogstfeest zal worden georganiseerd. Een betaalde fruitteeltdeskundige instrueert de vrijwilligers die het onderhoud op zich nemen. Deze inzet is voor drie jaar gegarandeerd vanuit een sociaal fonds, in het kader van het 'nieuw lokaal akkoord'. Gemeente en woningcorporaties dragen bij in het fonds dat in het kader van krachtwijken sociale doelstellingen heeft.

Een voorbeeld van een buurtboomgaard waar de sociale functie geheel met het oogsten samenhangt, is Ruinerwold. Het oogsten van de peren aan de Dokter Larjeweg is een lange traditie. Het gaat hier om het verkopen van het fruit 'op stam' in de vorm van een veiling. De hele dag staat de weg vol met ladders en trapjes, emmers en manden van alle verschillende groepen en particulieren die hun boom (bomen) leegplukken. De niet-verkochte peren worden geplukt voor in de winkel van de museumboerderij. Het fruit is hier dus niet vrij te plukken, maar de perenbomen langs de openbare weg zorgen wel voor een sociale binding tussen de gebruikers.

Valfruit rapen (Maastricht).

Kinderen eten fruit van de boomgaard (Zoetermeer).

Binding met doelgroepen en participatie

In de interviews is steeds gevraagd naar een binding met omschreven doelgroepen zoals scouting, bewoners, scholen, wijkvereniging of volkstuiniers.

Over de bewoners, al dan niet verenigd in een wijkvereniging, is in het voorgaande al veel gezegd. In enkele gevallen (Alkmaar en Groningen) zijn het volkstuiniers die de vrijwillige onderhoudswerkzaamheden uitvoeren. Binding met een scoutinggroep zagen we in één geval (Wijk bij Duurstede).

(Basis)**scholen** zijn meer structureel betrokken bij de buurtboomgaarden; bijvoorbeeld in Zoetermeer, waar de buurtboomgaard onderdeel is van een schooltuinencomplex. Hier worden lessen gewijd aan bloesem en fruit. De kinderen maken soms jam of taart van het fruit.

In Wijk bij Duurstede waren gedurende een aantal jaren regelmatig klassen van de nabijgelegen school actief in de boomgaard, mede omdat leerlingen de opgehangen vogelkasten controleerden. In Maastricht organiseerde het IVN diverse activiteiten in de boomgaarden, zoals kersenplukken, bloesemtocht, fruit verwerken en schapen scheren. Inmiddels heeft de wijkvereniging die organisatie overgenomen. In het kader van 40 jaar IVN (2011) is door IVN en de wijk samen een insectenhotel in de boomgaard gebouwd.

Boomfeestdag zorgde met het thema van 2011, 'Bomen smaken naar meer', voor betrokkenheid van scholen – weliswaar minder structureel dan bij de hierboven beschreven voorbeelden, maar wel met blijvende gevolgen voor fruitprojecten op diverse plekken. Onder meer de boomgaarden Overgooise Zoom (Almere Haven) en Hoornse Dijk (Groningen) zijn het resultaat. Ook in Gouda werd de Boomfeestdag aangegrepen om schoolkinderen met de boomgaarden kennis te laten maken.

Participatie

Om te peilen uit welke lagen van de bevolking mensen participeren in de buurtboomgaard, is gevraagd naar de bevolkingsamenstelling van de wijk en de gebruikers, met de vraag 'Uit welke sociale klasse komt de meeste

input voor deelname (hoog of laag opgeleid, politieke voorkeur, nemen ook Nederlanders van andere herkomst deel)?’.

Deze vraag bleek nauwelijks beantwoord te worden. Ten aanzien van de verdeling van participatie naar begrippen als sociale klasse, opleidingsniveau, politieke voorkeur, allochtonen/autochtonen was er weinig informatie.

Onze indruk is dat participatie in de fase van plannen en onderhouden van buurtboomgaarden door Nederlanders van andere herkomst marginaal of afwezig is. Die indruk is gebaseerd op foto’s van activiteiten en het vrijwel ontbreken van niet-Nederlandse namen op de lijstjes van deelnemers aan werkgroepen et cetera.

Dat lijkt een (tot nog toe) gemiste kans. In de publicatie ‘Herinnerd Groen’ (InnovatieNetwerkrapport 11.2.270, mei 2011) wordt de volgende vraag gesteld: ‘Hoe kunnen we de diversiteit aan achtergronden, ervaringen en interesses van wijkbewoners benutten om het openbaar groen aantrekkelijker en interessanter te maken?’. Mensen van andere herkomst blijken vergelijkbare herinneringen – en dus emoties – bij groen te hebben als de autochtone bevolking. Ze denken allemaal terug aan spelen, plukken, gebruiken van planten en bomen. Hier lijkt een brug te kunnen worden geslagen naar het betrekken van de mensen met een andere herkomst; een brug die kan leiden naar samenwerken en betere integratie. Dit alles – daar zijn we ons terdege van bewust – is nu wellicht nog *wishful thinking*. Nader onderzoek is gewenst, vooral naar de vraag hoe gestuurd kan worden op meer participatie in groenprojecten.

3.2 Continuïteit in het beheer

Beheer van de boomgaard is vaak een combinatie van de gemeente en een vrijwilligersgroep. De gemeente doet veelal het grotere werk, zoals het vervangen van bomen, het slootbeheer, het maaien (of de gemeentelijke schapen worden tijdelijk ondergebracht in de boomgaard) en het vervangen van hekken.

Instructie (Maastricht).

De vrijwilligersgroep zorgt voor het snoeien, het oogsten van fruit en het schoonhouden van de boomgaard. Voor het snoeien is vaak een deskundige van landschapsbeheer, een pomologische vereniging of een (voormalige) fruitteler uit de buurt ingezet om de vrijwilligers op te leiden. Gereedschap en soms ook nieuwe bomen worden in veel gevallen door landschapsbeheer geleverd. Er zijn ook voorbeelden te noemen waarbij de gemeente voor nieuwe bomen zorgt als er exemplaren wegvallen. Zowel gemeenten als landschapsbeheer maken graag gebruik van de kennis van pomologen. Zij kunnen vaak ook plantmateriaal leveren. Een globale afbakening van de taken is vaak, maar niet altijd, geregeld in een overeenkomst tussen de vrijwilligersgroep en de gemeente. Bij de vrijwilligersgroepen die al jarenlang boomgaarden onderhouden, is vaak een eigen opleiding voor nieuwe krachten geregeld.

De conclusie is dan ook dat de continuïteit op twee fronten gewaarborgd dient te worden: zowel bij de gemeente als bij de vrijwilligersgroep.

De gemeente dient de boomgaard op te nemen in een beheersplan. De gemeente is soms zelf de aandrager van het initiatief, maar vaker de ondersteuner. Bereidwilligheid en meedenken van de zijde van de gemeente zijn belangrijke succesfactoren. Indien de gemeente een platform biedt waar burgers creatieve ideeën kwijt kunnen, ervaren burgers dit als extra stimulerend en uitnodigend. Platforms zijn vastgestelde beleidskaders, burgergerichte campagnes of het beschikbaar stellen van budget voor het verbeteren van de leefbaarheid van wijken of buurten. Voorwaarde is wel dat de gemeente alleen faciliteert: zij moet de bewoners hun eigen keuze gunnen.

De vrijwilligersgroep bestaat veelal uit 20 à 30 mensen die incidenteel meedoen aan activiteiten, waarbij een kern van twee tot zeven mensen structureel actief is. Om in een dergelijke groep op tijd het 'natuurlijke verloop' op te vangen, is het essentieel om de boomgaard en het vrijwilligerswerk steeds opnieuw onder de aandacht te brengen van omwonenden en andere potentiële vrijwilligers.

Nestkast controleren (Maastricht).

Het organiseren van open dagen, de verkoop van het fruit in de boomgaard, het verspreiden van een nieuwsbrief of het publiceren via bestaande media, het aanknopen van contacten met andere lokale organisaties die weer een net iets andere doelgroep bereiken, zijn allemaal opties om die aandacht te genereren.

3.3 Problemen

Op onze vraag om missers te melden of tips te geven over wat je vooral niet moet doen bij het realiseren en onderhouden van een buurtboomgaard, werd alleen gereageerd met praktische tips. Zo was het schapenras in de Hordenboomgaard aanvankelijk te wild en veroorzaakte het bezerde kindervoetjes. Het buurtboomgaardje annex speelveld in een Arnhemse wijk levert in de nazomer veel klachten over wespen op. Bijen

en wespen worden wel vaker aangevoerd als bezwaar tegen fruit in een woonwijk, maar de gebruikers kunnen deze klachten makkelijk voorkomen door valfruit regelmatig op te rapen.

En: 'Blijf zorgvuldig in de controle van het uitgevoerde onderhoud' is het devies. Maaischade aan de bomen is een fenomeen dat we op meerdere plekken tegenkwamen, terwijl dit eenvoudig te voorkomen is met een bescherming om de stam.

Veelvuldig zijn problemen met ziektes van fruitbomen genoemd. Fruittelen blijft een specialisme, waarvoor vakkennis nodig is. Wanneer de oogst echter niet de inkomstenbron is waar het voortbestaan van de boomgaard van afhangt, kan een magere oogst natuurlijk wel 'op de koop toe' genomen worden.

Combinatie fruitbomen en speelplaats (Arnhem).

4. Conclusies en aanbevelingen

Buurtboomgaarden kunnen zeker bijdragen aan sociale cohesie, maar het blijft een kwetsbaar initiatief. Om buurtboomgaarden succesvol te kunnen beheren, is een driehoeksverband nodig tussen gemeente, bewoners en externe deskundigen zoals Landschapsbeheer, pomologische verenigingen of natuurgerichte organisaties zoals KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging) of IVN Natuur- en Milieueducatie.

Een boomgaard in de buurt kan alleen wat worden als het een boomgaard ván de buurt is. Het allerbelangrijkste voor het realiseren van een sociale functie voor buurtfruit is het vinden en binden van enthousiaste trekkers van het project. Er zijn bestuurders, regisseurs, werkers en mensen voor de communicatie nodig. Meestal komen deze mensen uit de directe buurt van de boomgaard of, in het geval van de cultuurhistorische drijfveer, vanuit een wat ruimere omtrek of uit het verenigingsleven. We zien dat het een vrij selecte groep van vrijwilligers is die zich bezighouden met het onderhouden van de boomgaard, die bovendien een tamelijk vaste groep vormen voor jaren.

Vrijwel alle initiatieven zijn gelegen in wijken buiten het centrum van steden of in dorpen, maar ze zijn niet gebonden aan typische gezinswijken. De gemeente, veelal eigenaar van de grond, speelt een cruciale rol en dient te faciliteren. Een organisatie die de kennis en eventueel het gereedschap kan aanreiken, zoals landschapsbeheer en pomologische verenigingen, is onontbeerlijk. Voor landschapsbeheer bieden buurtboomgaarden een kans om het werkterrein uit te breiden tot in de stad.

Er dient budget te zijn. In eerste instantie voor het in gang zetten van het proces, zoals communicatie-uitingen, het beleggen van voorlichtingsbijeenkomst(en), het inhuren van deskundigen. Daarna zijn er jaarlijkse kosten voor gereedschapsonderhoud, brandstof, mest, herstel en aanpassing van afrastering, boomkorven in geval van beweiding, enzovoorts. Ook voor het verzekeren van de vrijwilligers is jaarlijks een bedrag nodig.

De omvang van het fruitproject is van belang voor de sociale functie. Een paar appelbomen en wat bessenstruiken waar iedereen van mag plukken zijn wel gezellig, maar leiden nooit tot een oogstfeest. Alleen met genoeg beschikbare ruimte, of door meerdere kleine locaties te koppelen tot een groter geheel, kan het volume bereikt worden waardoor communicatie over oogsten en gebruik van het fruit zinvol wordt.

Aanbevelingen voor gemeenten:

Neem de boomgaard voor het grotere werk op in het reguliere onderhoudsplan: vervangen van bomen, eventueel maaien, afvoer snoeihout. Houd goed contact met de coördinator van de vrijwilligers. Begeleid bij het tot stand komen van een nieuwe buurtboomgaard het proces waarin bewoners keuzes maken, zonder het werk van ze over te nemen. Laat de bewoners alles regelen (de bijeenkomsten en presentatie van de plannen) en bewaak en stuur alleen als men er zelf niet uit komt.

Aanbevelingen voor de vrijwilligers:

Formuleer de doelen en zorg voor een heldere organisatie. Houd er rekening mee dat hierin steeds opnieuw tijd gestopt moet worden.

Probeer de buurt te betrekken bij het organiseren van open dagen waarop het fruit/de producten te koop zijn, verspreid een (digitale)nieuwsbrief, besteed aandacht aan het werven van nieuwe vrijwilligers en bind 'vrienden' die financieel steunen.

Blijf in dialoog met de buurt, al dan niet met hulp van de gemeente. Enkele praktische ideeën om een activiteit in de buurtboomgaard te organiseren, kunnen als kenmerk hebben 'eerst het laaghangend fruit oogsten'. Met andere woorden: begin met iets gemakkelijk. Onderstaande ideeën kunnen aanspreken en twijfelaars over de streep trekken. Deze zaken zijn al uitgevonden; hier kan iedereen zijn voordeel mee doen:

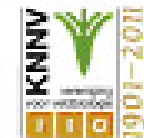
- Afkijken bij Engeland: Apple Day op 21 oktober. Een vaste dag kiezen voor het oogstfeest.
- Organiseren van een bloesemfeest in het voorjaar.
- De mobiele sappers huren (bij een oogst vanaf 2.500 kg kan zo'n apparaat ingehuurd worden).

OPENDAG BOOMGAARD VEELUST

Tijd zaterdag 7 mei 2011, 10:00 – 16:00 uur.
Plaats Abtswoude 19, Delft

Deze boomgaard wordt door KNNV-ers onderhouden, ook is er een bijenstal, schapen vreten het gras kort en er is een groentetuin, dit alles onder de vele soorten vruchtbomen die nu in volle bloei staan.

www.knnv.nl/afdelingDelfland
afdelingDelfland@knnv.nl

Figuur 2: Aankondiging open dag semi-openbare boomgaard (Delft).

Bijlage I: Waar zijn openbare boomgaarden? (naar aanleiding van oproep Vroege Vogels)

Locaties gemeld tussen december 2010 en juli 2011 als respons op oproep via Vara's Vroege Vogels, www.bomenstichting.nl, nieuwsbrief voor Bomenstichting-contactpersonen en op groep 'Bomen' van LinkedIn.

Aalburg	Straten met perenbomen.
Aalmeerderhout	In Almeerderhout, op in totaal drie hectare grond tussen de Leeuwerikweg en de huizen, is een smulbos aangelegd met diverse noot- en fruitbomen.
Alkmaar	Tuinderspad. Aangelegd in 2008 door pomologische Ver. N-H.
Almere-Haven	Ter ere van de Nationale Bomenplantdag zijn er een paar honderd bomen en struiken geplant (fruit en noten) in het Overgooische zoom in Almere Haven. Het thema was 'Bomen smaken naar meer!!'.
Amstelveen	Kersenbloesemtuintje en Middelpolder (tussen Amstelveen en Oudkerk).
Baarn	Kasteel Groeneveld.
Blokker	Bij Hoorn. Geen nadere info beschikbaar.
Bronckhorst	Dorpsbos.
Bunnik	Regulierenring. Vrijwilligersgroep voor onderhoud ondersteund door Landschap Erfgoed Utrecht.
Burgh bij Haamstede	Geen nadere info beschikbaar.
Culemborg	In Culemborg naast het fort aan de Lek. Oude

Delft

Den Haag

Deventer

Doetinchem

Dordrecht

Eindhoven

Geldrop

Giessen

Groningen

Gouda

boomgaard. Heel mooi plekje. Er zijn er nog meer in Culemborg in de diverse wijken, onder andere in ECO wijk Lankmeer.

Diverse boomgaarden in onderhoud bij KNNV en IVN-groepen.

Park Clingendael, voormalig Kwekerijterrein. Wijk Vijfhoek.

Mussenhorststr. Wehlse broeklanden en Dichterseweg (1 respectievelijk 2 jaar geleden).

Bij de Marslaan is een deel van een oude boomgaard openbaar. Verder worden er in twee projecten nieuwe vruchtbomen aangeplant: bij de tuin der herinneringen en op het Goeverneursplein. Langs twee dijken, de Spirea en de Koeiendijk, staan walnoten.

Boomgaard Acht.

Geen nadere info beschikbaar.

(Gemeente Woudrichem) bestaande laagstamgaard opgenomen in park Almbos.

Plukbos, wijk Beyum, net dit jaar gestart, elders genoemd: plukbos in Karding en individuele fruitbomen in de wijk Lewenburg. Het betreft particuliere en openbare fruitbomen.

Bloemendaalseweg. Artikel in activiteitenoverzicht 2010 LBZH. Snoeicursus en gereedschap vanuit LB, vrijwilligers = hoogstambrigade,

	vanuit Vereniging van betrokken bewoners. Gemeente ondersteunde met bijdrage voor bewonersinitiatief. Fruit wordt via winkel van de zorgboerderij verkocht.
Hempens	(net onder Leeuwarden) Geen nadere info beschikbaar.
Hendrik I. Ambacht	Er staat een heel bijzondere perenberceau in Hendrik Ido Ambacht, veel bijzondere perenrassen. Informatie bij bureau Volgerlanden.
Het Bilt	In St.-Jacobi-parochiegemeente het Bildt (Friesland) hebben we in een woonstraat (de Hofstraat) oude fruitrassen gebruikt waar de bewoners van mogen plukken. De bomen staan als straatbomen in een ruime boomspiegel en dit project is in samenspraak met bewoners uitgevoerd. De naam 'Hofstraat' verwijst naar de boomgaarden die hier vroeger lagen.
Kapelle Leerdam	Geen nadere info beschikbaar. In de gemeente Leerdam is in Plan ter Leede, Copierlaan, bij ontwikkeling van de wijk een stuk van een oude boomgaard in de nieuwbouwplannen geïntegreerd.
Maarssen Maastricht	Geen nadere info beschikbaar. In de wijk Amby ligt boomgaard 'De bloesemwei van Amby'. Ook fruitbomen bij een kinderboerderij in de Heeg, bij een zorgboerderij en in een wijkwei in Borgharen.
Neerijnen	Geen nadere info beschikbaar.
Oosterhout	Geen nadere info beschikbaar.
Ochten	Geen nadere info beschikbaar.
Peize	Niet echt een boomgaard, maar wel zo langs de weg: een rij oude (80 jaar?) peren (wellicht stoofpeer Winter Jan) aan De Pol, tussen de Achteromweg en de Zuurseweg in Peize (Dr).

Sittard-Geleen	Bij Lahrhoeve, perenbomen langs Haagsittarderweg.
Spijkenisse	Drie stuks fruitbomen.
Tiel	Wijk Rouwenhof, boomgaard met veel oude hoogstammen. Bij Schaarsdijkrotonde 5 jaar oude appelboomgaard.
Uithoorn	Geen nadere info beschikbaar.
Utrecht	Overvecht, de Klop en Lunetten. Geen nadere info beschikbaar.
Vaals en Kesteren	Park Vaalsbroek, gemeente Vaals, kent een openbare boomgaard. Deze is niet oud, maar is in het begin van de 21e eeuw hersteld met allemaal oude rassen (hoogstam) met bordjes erbij. Kasteel Vaalsbroek is een conferentieoord, het park is toegankelijk. Ook is in Kesteren een restant oude boomgaard gespaard en opgenomen in een openbaar parkje in een nieuwe wijk.
Wijk bij Duurstede	Hordenboomgaard.
Zoetermeer	Binnenpark.

Locaties waar een openbare boomgaard is bepleit dan wel gepland:

- Alphen a/d Rijn, onderdeel wandelbos. Eerste twintig bomen zouden op 16 december 2010 worden geplant, maar dit is uitgesteld in verband met vorst.
- Amsterdam West.
- Baarn (cantonspark).
- Breda.
- Nuth, Meerssen, Valkenburg, Beek en Voerendaal: 24 in totaal in 2011 via IKL.
- Sittard-Geleen. Weide met fruitboompjes als compensatie voor kap van meer dan 200 bomen in de wijk Haesselderveld – 'bekenbuurt'.
- Utrecht, wijkraad oost.

Bijlage 2: Alkmaar, buurtboomgaard aan het Tuinderspad in de Wijk Overdie

Bron: Telefonische informatie op 21 juni 2011 door Tineke Vrolijk, secretaris Volkstuinvereniging 'De Volharding', gelegen aan het Tuinderspad.

Algemeen beeld

De wijk Overdie is begin twintigste eeuw ontstaan op van oudsher agrarische grond als stadsuitbreiding aan de zuid-oostzijde van Alkmaar. Ten zuiden van het park Oosterhout kwam een omvangrijk volkstuinencomplex tot stand.

Overcapaciteit van tuinen (de vraag naar volkstuinen nam sterk af) resulteerde begin deze eeuw in het verkleinen van het complex. Daarmee

kwam grond beschikbaar voor de bouw van een appartementencomplex (2008 opgeleverd).

De gemeente Alkmaar heeft in nauw overleg met Volkstuinvereniging De Volharding gewerkt aan een uitruil van grond en herinrichting. Na realisatie van de appartementen sloten de Vereniging van Eigenaren Tuinderspad en Woningcorporatie Woonwaard (eigenaar van huurwoningen in het complex) zich daarbij aan.

Op aandringen van de gemeente en in samenspraak met de drie andere partijen werd besloten tussen appartementen en volkstuinencomplex een openbare boomgaard aan te leggen en een kinderspeelsterreintje te realiseren. Realisatie van het geheel vond in 2008 plaats door de gemeente; voor de boomgaard werd gebruik gemaakt van de expertise van de Pomologische Vereniging in Noord-Holland (POM).

De POM heeft kennis over fruitrassen die historisch gezien in dit deel van het land thuishoren en ze verzorgt snoei/onderhoudscursussen. Leden van de vereniging ondersteunen bij het beheer van buurtboomgaard Tuinderspad.

Doelgroep

Leden van De Volharding zijn vanaf het begin nauw betrokken bij de boomgaard. Het enthousiasme konden ze overbrengen op de nieuwe bewoners van de appartementen en de omgeving. Een of twee keer per jaar vindt er een manifestatie plaats in en om de boomgaard – zodoende vormt het een ontmoetingsplaats voor de buurt.

De populatie van het oostelijk deel is gemêleerd. Het appartementencomplex met zowel koop- als huurwoningen is voor een wat duurder

segment (middenklasse +). Elders in de wijk staan veel rijtjes eengezinswoningen (middenklasse -).

De gemeente stimuleert met een buurtcentrum en een wijkteam van wijkmeester, -agent, -coördinator, -beheerder Groen en de aanwezige wooncorporaties de cohesie en betrokkenheid bij het leven en wonen in Overdie.

Rol & verankering in buurt en stad

De boomgaard, met gras als onderbegroeiing, is nog jong en van enige fruitopbrengst is nog geen sprake. Het onderhoud vindt plaats door leden van De Volharding en de V.V.E. Tuinderspad. De gemeente levert een financiële bijdrage t.b.v. de aanschaf van meststoffen. Op verzoek levert zij hand- en spandiensten voor het afvoeren/versnipperen van snoeihout. De POM begeleidt bij het beheer.

Succes- en faalfactoren

Het initiatief is vanuit de gemeente genomen en vond een voedingsbodem bij De Volharding. Daardoor kreeg het plan snel een breder draagvlak. Evenementen in de boomgaard dragen bij aan het buurtgevoel. Het kinderspeelplaatsje maakt het tot een ontmoetingsplaats voor de jeugd (en ouders).

Het geheel staat nog in de kinderschoenen, maar het enthousiasme is volop aanwezig om de ontwikkelde boomgaard te laten volgroeien. Dankzij de naburige volkstuinvereniging zijn er voldoende mensen beschikbaar voor hand- en spandiensten om zorgvuldig onderhoud te plegen.

Plannen voor een gezamenlijke fruitoogst of iets dergelijks zijn er nog niet. Maar er wordt wel aan gedacht.

Beste bewoners,

21 mei '11 is het weer zo ver. Het evenement van het jaar in onze eigen boomgaard en bij de Volharding. Het programma is rond. Het wordt weer erg gezellig met veel muziek, lekker eten, drinken en genieten.

bron: <http://tuinderspad.nl>

Bijlage 3: Arnhem, buurtboomgaard in de wijk Schuytgraaf

Bronnen:

- Veldbezoek op 31 mei 2011 met Gerben Uffing, gemeente Arnhem, wijkbeheer Zuid Oost. Naast de buurtboomgaard Schuytgraaf zijn het Perenlaantje in Westerveld en een speelplaats met hoogstamfruitbomen bezocht.
- Interview met Vincent Wesseling, vertegenwoordiger van Hoogstamfruitbrigade, op 6 juni 2011.

De Buitenplaats Arnhem

Algemeen beeld

Ten zuiden van de Rijn, tussen de gemeentegrens en de spoorlijn naar Nijmegen, ligt de vinexwijk Arnhem Schuytgraaf. Door de GEM ontwikkelingsmaatschappij Schuytgraaf (Heidemij, gemeente Arnhem) is met hulp van Landschapsbeheer Gelderland op een braakliggend perceel naast een vrijgekomen monumentale boerderij in 2007 een buurtboomgaard aangelegd. Dit als vervolg op de actie van Landschapsbeheer Gelderland 'Kies een boom voor uw tuin'. De boomgaard staat op een logische plaats en refereert aan de nabije Betuwe, dat vanouds een fruitteeltgebied is.

De boomgaard is jong en onvolgroeid. De ondergroei is sterk verruigd. Maaien en afvoeren, of beter: begrazing, zou het beeld ten goede kunnen komen. De buurtboomgaard is er, maar oogt nog wat magertjes en draagt daarom nog niet bij aan de totale groene aanblik van de wijk.

Doelgroepen

Doelgroep waren vanaf het begin de bewoners van de nieuwe wijk. De populatie van Schuytgraaf (2.500 woningen) bestaat uit starters en middenklassegezinnen. Vooral jonge gezinnen vestigen zich hier, grotendeels van oorspronkelijk Nederlandse herkomst. Deze bevolken ook voor 100% de gevormde vrijwilligersgroep. Deze groep is te omschrijven als mensen die van zichzelf al een natuurinteresse hebben. Op een recente thema-avond 'Schuytgraaf met groen' kwamen 40 à 50 personen af.

Rol & verankering in buurt en stad

In het aanlegplan van de wijk was deze boomgaard opgenomen. De wijk is nog volop in ontwikkeling; er wordt gebouwd. De boomgaard 'groeit samen met de wijk op'.

Het onderhoud van de boomgaard door vrijwilligers wordt door de gemeente ondersteund door het aanbieden van snoeicursussen (via Landschapsbeheer Gelderland) en het afvoeren van het snoeihout (door de wijkploeg). Ook het maaiwerk en het vervangen van bomen is werk voor de gemeente.

Deelnemers aan de actie 'Een hoogstam bij uw huis', van Landschapsbeheer Gelderland, werden eind 2007 benaderd met de vraag of men interesse had om een nieuwe, dichtbij gelegen boomgaard te onderhouden. Dit leverde een groep van circa 25 vrijwilligers op; momenteel is een groep van circa zeven mensen echt actief als hoogstamfruitbrigade. Ook in andere fruitprojecten binnen Arnhem kan de hoogstamfruitbrigade onderhoudswerk gaan doen, maar tot nog toe is in Schuytgraaf gewerkt.

Succes- en faalfactoren

Succes: de gemeente trok vanaf het begin op met de bewoners, dit wordt echt benadrukt als aanrader. Citaat: *"Zowel de relatie gemeente-bewoners als de buurtboomgaard zelf wordt er kwalitatief beter van."*

Het oogsten en kleinschalig verkopen van fruit (hier nog niet aan de orde) wordt elders in Arnhem (oude boomgaard in Elden) door bewoners gebezigd. Doordat het marginale hoeveelheden zijn, is dat voor de gemeente geen probleem.

Wesseling noemt als motieven om toe te treden tot de hoogstamfruitbrigade 'nostalgie: de bewoners van deze nieuwbouwwijk vinden het leuk om ook iets te behouden' van wat er vroeger was. (De boomgaard is weliswaar jong, maar het fenomeen hoogstamfruit niet).

Faalfactor: op een in de wijk gelegen kinderspeelplaatsje zijn ook een aantal hoogstamfruitbomen aangeplant. Dit is op zich een sympathiek idee, maar levert in de nazomer een probleem op: het (val)fruit trekt insecten en met name wespen aan, waarvan ouders en kinderen overlast ondervinden.

Samenvattend: Een echte jonge buurtboomgaard, die alle potenties heeft om in de loop der jaren een prachtig ontmoetingspunt voor de wijk te worden.

Schuytgraaf Betuwer met hoogstamfruit

30 augustus - Om Schuytgraaf nog meer aan te laten sluiten bij de Betuwe krijgt elk huishouden van GEM Schuytgraaf en Landschapsbeheer een gratis fruitboom. Geïnteresseerde bewoners uit De Groene Erven, Bongeren en Bloesemgaard kunnen zich nog steeds voor zo'n boom aanmelden bij Landschapsbeheer Gelderland. De bomen worden in december 2007 uitgereikt.

Schuytgraaf ligt in het rivierengebied waar van oorsprong veel hoogstamboomgaarden voorkomen. Helaas zijn deze de afgelopen decennia sterk in aantal afgenomen. Het aanplanten van hoogstamfruit in Schuytgraaf is een eerste aanzet om de boerenboomgaardjes terug te krijgen in het Betuws landschap.

Verskillende boomsoorten

Omdat niet iedereen een hoogstam in de tuin kan planten, zijn er verschillende mogelijkheden. Zo is er de keuze tussen hoogstam, halfstam, leifruit en snoeren. Voor het leifruit geldt een eigen bijdrage. Wilt u meer fruitbomen? Dat kan. De bijdrage(n) voor leifruit en extra bomen staan onderaan deze pagina. Bewoners die zich voor een boom hebben aangemeld, ontvangen in november een informatieve brief hierover.

Gratis snoeicursus voor hoogstambrigade

Een oud gezegde in de Betuwe is: 'Een fruitboom wordt zo hoog als de leer (ladder) van de eigenaar?'. Door snoeien wordt niet alleen de hoogte bepaald, maar snoeien is ook belangrijk voor de gezondheid van de bomen. In een snoeicursus leert Landschapsbeheer Gelderland de deelnemers alle ins en outs van het snoeien. De hoogstambrigade is een groep vrijwilligers die ongeveer vier zaterdagdagen per jaar de fruitbomen in Schuytgraaf onderhoudt. De leden van deze brigade krijgen een intensieve cursus (gratis) van Landschapsbeheer Gelderland. Wanneer u lid wordt van een hoogstambrigade kunt u uw ervaringen uitwisselen met anderen en ook nieuwe dingen leren.

[Hoogstamfruit, wat is dat?](#)

[Kosten leifruit en extra bomen](#)

[Stichting Landschapsbeheer Gelderland](#)

Bron: www.schuytgraaf.nl

Bijlage 4: Bronckhorst, hoogstamboomgaard in het Dorpsbos

Bronnen: Telefonisch interview in mei 2011 met mevrouw Let Feith, buurtbewoner en dagelijks beheerder, en Willy Kempers, gemeente Bronckhorst. Veldbezoek op 5 juni 2011.

Algemeen beeld

Het betreft hier een openbare boomgaard in het dorpsbos naast het dorp Hengelo, onderdeel van gemeente Bronckhorst te Gelderland. Start vormde de ruilverkaveling. Het dorpsbos en de boomgaard zijn in 1998

aangelegd en zijn eigendom van de gemeente. Daarna ontbrak het aan vervolgonderhoud. Verval en vandalisme waren het gevolg.

Het geheel betreft zo'n 40 bomen bestaande uit appel- en perenbomen. Hun diameter is in 2011 ongeveer 20 cm. De bomen zijn nog niet in vorm gesnoeid en veelal doorgesloten. Naast de boomgaard zijn bijenkasten opgesteld.

Doelgroepen

De boomgaard is aangelegd voor de dorpsbewoners van Hengelo.

Rol & verankering in stad en dorp

Najaar 2010 bracht dorpsbewoner Let Feith de volledig verwaarloosde boomgaard onder de aandacht. Dit burgerinitiatief werd direct opgepikt door de gemeente Bronckhorst met €1.500 subsidie. Landschapsbeheer Gelderland ondersteunde met hulp en middelen via een bijdrage uit het Aeolusfonds.

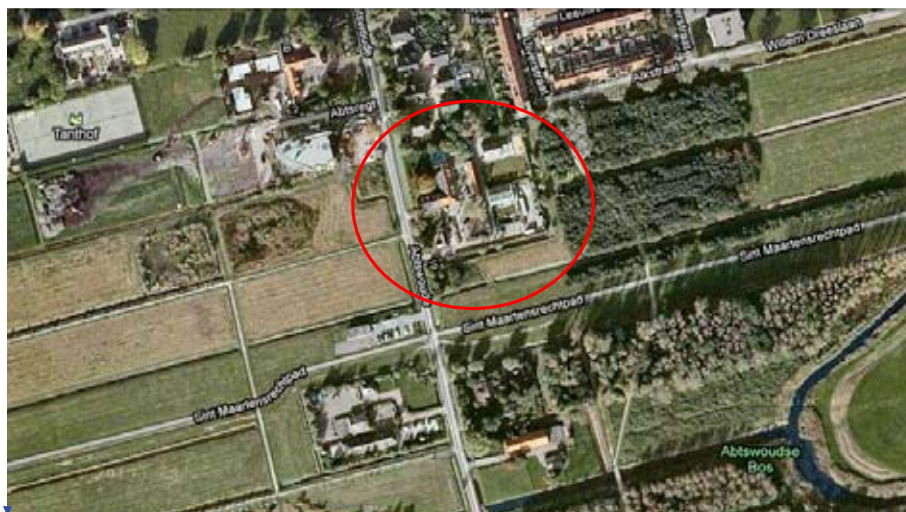
Er is direct een "Hoogstambrigade" opgericht van circa vijftien personen. Deze groep is nu min of meer zelfstandig. Zij volgen een snoeicursus via Landschapsbeheer Gelderland en er is vaste ondersteuning vanuit een Arbodienst. Het herstel is in maart 2011 gestart, de komende jaren volgt verder onderhoud. Vormsnoei is de eerste jaren belangrijk, daarna kan worden volstaan met regulier onderhoud.

Succes- en faalfactoren

Volgens Let Feith was er sprake van een ‘momentum’; alles kwam ineens positief samen. Nu is het een kwestie van blijven volhouden, met alle betrokken partijen. Er leven plannen om in de herfst de mobiele sappers naar deze boomgaard te halen. Mensen kunnen dan ook met fruit van elders naar de pers komen om het als sap mee naar huis te nemen. Een gezellige activiteit die natuurlijk de lokale bekendheid van de boomgaard zal vergroten.

Bijlage 5: Delft, zeven fruitprojecten

Bronnen: Bomenstichting-contactpersoon Martin Tijdgat per e-mail en telefonisch interview op 8 juli 2011 met Geert van Poelgeest, voorzitter van KNNV-afdeling Delfland.

Algemeen beeld

Delft kent een aantal voorbeelden van boomgaarden in de (semi-)openbare ruimte. Bij de ruimtelijke opbouw van de wijk Tanthof in de jaren zeventig tot het jaar 2000 is een aantal oude boerenerven in zijn geheel gespaard gebleven, net als een serie knotwilgenrijen en geriefhoutbosjes. Deze cultuurhistorische elementen maken nu deel uit van de groenstructuur van de wijk en worden onderhouden door vrijwilligersgroepen van

IVN en KNNV. Voorbeelden zijn de boomgaard Veelust, onderhouden door KNNV-vrijwilligers, en de Buergaard, onderhouden door vrijwilligers van het IVN. In totaal zijn er zeven openbare boomgaardjes.

Doelgroepen

De boomgaardjes zijn bedoeld voor liefhebbers die willen meehelpen aan het behoud, en voor omwonenden. Ze zijn niet altijd openbaar, alleen bij open dagen en tijdens werk aan de boomgaard, maar dat kan oplopen tot meerdere dagen per week in het seizoen. Imkers, schaphenhouders en/of volkstuinhouders zijn bij enkele projecten betrokken. Omdat de boomgaardjes alleen open zijn tijdens werkzaamheden zijn hier, vanwege de veiligheid, geen kinderen in betrokken. Kinderen vanaf 12 jaar zijn welkom, mits een ouder/verzorger ze begeleidt.

Rol & verankering in dorp en stad

De oude hoog- en halfstamboomgaardjes worden niet door de gemeente beheerd, maar elk door een eigen groepje vaste vrijwilligers uit de wijk. De betrokken mensen zijn veelal boven de 35 en hebben belangstelling voor natuurbehoud en cultuurhistorie. Het gaat niet alleen om het buiten bezig zijn, maar ook om het behoud van de plek. Men kiest dan ook voor streekeigen, oude rassen als bomen vervangen moeten worden. Deze boomgaardgroepjes zijn deel van de werkgroep Boomgaardbeheer van IVN-Delft en van de KNNV-afdeling Delfland. Kosten die moeten worden gemaakt voor de instandhouding, zoals hekken en nieuwe boompjes, worden door de gemeente vergoed. Grote werken, zoals het sloten (sloten uitbaggeren), worden uiteraard door de gemeente gedaan. Hier is

door het IVN met de gemeente een overeenkomst voor afgesloten, waarin de afspraken genoteerd staan. De KNNV heeft overeenkomsten gesloten met de gemeente en de provincie.

Voor één project geldt dat in de zomer van de nabijgelegen gemeentelijke kinderboerderij wat koppels schapen met hun lammeren worden geleend die het gras opeten en het valfruit. Alle deelnemende vrijwilligers delen hier in het geoogste fruit, als dank voor hun maandelijkse inzet in de boomgaardjes. De vrijwilligers die erbij betrokken waren in de jaren tachtig en begin negentig kregen m.b.v. Landschapsbeheer Zuid-Holland een fruitboomsnoeicursus. Zowel voor het snoeien van jonge aangeplante boompjes als de zwaar verwaarloosde oude bomen. Anno 2011 wordt snoeiondericht door Landschapsbeheer Zuid-Holland en door ervaren KNNV-leden gegeven. Het verzekeren van de deelnemers en het gereedschap gaat via Landschapsbeheer. Communicatie over het werk en open dagen doet de KNNV zelf.

Succes- en faalfactoren

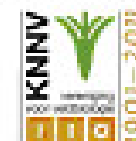
Als succesfactoren noemt Van Poelgeest 'doelen en een heldere organisatie'. De goede mensen in een regio zijn daarbij essentieel. Er is een vaste groep met een goede interne organisatie (zie <http://afdelingdelfland.knnv.nl> 'handboek' onder 'organisatie'). In Delft is er een groep van circa honderd mensen die gestalte geven aan de activiteiten van de KNNV afdeling, met een kleine kern van twee à drie personen die actief de kar trekken. Het bestuur formuleert de doelen en geeft de kaders voor een heldere organisatie.

OPENDAG BOOMGAARD VEELUST

Tijd zaterdag 7 mei 2011, 10:00 – 16:00 uur.
Plaats Abtswoude 19, Delft

Deze boomgaard wordt door KNNV-ers onderhouden, ook is er een bijenstal, schapen vreten het gras kort en er is een groentetuin, dit alles onder de vele soorten vruchtbomen die nu in volle bloei staan.

www.knnv.nl/afdelingDelfland
afdelingDelfland@knnv.nl

Bijlage 6: Den Haag, hoogstamboomgaard in park Clingendael

Bronnen: Interview met beheerder, Stadsdeel Haagsche Hout, dhr. A. Tuin, op 18 mei 2011 en veldbezoek op 21 mei 2011.

Algemeen beeld

Locatie is de voormalige kwekerij van het landgoed Clingendael; een grasveld met hoogstamfruitbomen. Het geheel is goed onderhouden. De gemeentelijke beheersvisie van 2001 voor het totale park vormde de start van de boomgaard. De wijkvereniging Benoordenhout en de

Tuinenstichting begeleidden het aanlegtraject en waren ook betrokken bij het tot stand komen van het ontwerp.

Het definitief ontwerp is gemaakt door ingenieursbureau Dienst Stedelijke Ontwikkeling Den Haag. Met het aanleggen van deze boomgaard wordt een link naar de historie gelegd: de boomgaard is een verwijzing naar de zelfvoorzienendheid van historische landgoederen. De boomgaard is opgeleverd in 2005.

Doelgroepen

Vooral recreatief gebruik, parkfunctie met een cultuurhistorisch belang. Er zijn geen activiteiten met of door omwonenden of met scholen.

Rol & verankering in stad

Het onderhoud wordt uitgevoerd door gemeentelijke dienst “Omnigroen” (sociale werkvoorziening), snoei en bemesting. Eenmaal per jaar wintersnoei door een ingehuurde hoogstamfruitdeskundige via Nationale Bomenbank.

Financiering vanuit het budget van de beheerder ten behoeve van grote groengebieden.

De opbrengst is te verwaarlozen, het is meer een sierboomgaard en vooral een landschappelijk aantrekkelijk onderdeel van het park. Er wordt niet actief gecommuniceerd over deze boomgaard.

Mogelijke succes- en faalfactoren

Het budget neemt af in verband met gemeentelijke bezuinigingen de komende jaren. Hoogstamfruit dient echter absoluut onderhouden te worden, anders groeien de bomen uit vorm en oogt de boomgaard verwaarloosd.

Bijlage 7: Groningen, meerdere locaties

Bronnen: Bezoek op 14 juni 2011 aan de wijk Waterland (onderdeel Drielanden), Hoornse Meer en Onlandsedijk, interview met Mark Ronda (beleidsmedewerker ecologie gemeente Groningen). Telefonische aanvulling van Kristin Wijna (Natuur- en Milieufederatie Groningen), Lucas Lauxen (trekker van de bewonersgroep Waterland) en Maarten Westmaas (initiatiefnemer buurtboomgaard Hoornse Meer).

Algemeen

Veel fruitbomen worden aangeplant in het kader van participatieprojecten en van 'De eetbare stad', een project van de gemeente Groningen en de Natuur- en Milieufederatie (NMF Groningen) om de voedselketen weer zichtbaar te maken in de stad. De projecten die vanuit 'De eetbare stad' worden geïnitieerd, worden in eerste instantie door de Natuur- en Milieufederatie (NMF Groningen) opgezet. De NMF wordt gefinancierd uit projecten (grotendeels), de provincie en enkele natuurorganisaties. Bij de praktische uitvoering van deze en andere participatieprojecten komt de coördinator groenparticipatie van de gemeente in beeld. Dit zijn vaak projecten waar één of meerdere fruitbomen worden aangeplant. Naast deze projecten zijn de afgelopen jaren tijdens de boomfeestdag een aantal fruitboomgaarden aangelegd; ook bij herinrichtingprojecten zijn fruitbomen aangeplant.

Een meer actieve rol van de bewoners in hun eigen leefomgeving vraagt om meer inzet van de gemeentelijke organisatie. De ervaring met groenparticipatie in andere gemeenten (Zoetermeer, Utrecht en Zwolle) is daarbij dat meedenken en meewerken van de bewoners in het beheer van het groen alleen kan worden gerealiseerd wanneer het participatieproces door of

namens de gemeente gestimuleerd en gecoördineerd wordt. Daarom is vanaf het begin van 2010 een coördinator groenparticipatie aangewezen bij de directie Stadsbeheer. Omdat wij groenparticipatie belangrijk vinden, is door een herverdeling van taken binnen de bestaande formatie van de directie Stadsbeheer hiervoor ruimte gezocht. De coördinator behandelt de verzoeken voor participatie, toetst deze aan de voorwaarden, coördineert de uitvoering van de projecten en ziet toe op handhaving van de voorwaarden. Daarnaast is de coördinator het aanspreekpunt voor zowel intern (gemeente) als extern (bewoners).

We willen bewoners stimuleren om te participeren in het groen of een geveltuin aan te leggen. Om bewoners enthousiast te maken en te houden, moeten we als gemeente de mogelijkheden voor groenparticipatie laagdrempelig houden. Bewoners zitten niet te wachten op het moeten doorlopen van langdurige procedures of het moeten ondertekenen van moeilijk leesbare contracten. De gemeente moet bewoners juist faciliteren en ondersteunen waar mogelijk. Omdat de gemeente juridisch eigenaar is, ontkomen we er niet aan om een aantal voorwaarden op te stellen. Het streven hierbij is om deze zo eenvoudig mogelijk te houden.

Als bewoners willen participeren in het groen, moeten zij een aanvraagformulier invullen. De coördinator groenparticipatie beoordeelt vervolgens de aanvraag en geeft advies aan de bewoners. De coördinator kan een aanvraag weigeren als deze niet aan een aantal voorwaarden voldoet. Zo moeten minimaal drie bewoners een verzoek voor groenparticipatie indienen en hier actief aan willen deelnemen. Dit voorkomt dat bij bijvoorbeeld

verhuizing van een bewoner er niets meer wordt gedaan aan het groen. Bovendien willen wij stimuleren dat groen bewoners bij elkaar brengt. Voor de aanleg van een geveltuin geldt deze regel niet. Het gaat hier namelijk meestal om individuele verzoeken.

Bron: Beleidsnota Groenparticipatie, oktober 2010.

Beheer

Voor het beheer van participatiegroen (o.a. fruitbomen) wordt gebruik gemaakt van een participatiecontract met daarin voorwaarden voor het beheer. Participatiegroen is onderdeel van de nevengeenstructuur, is kleinschalig en op buurtniveau. De grond blijft eigendom van de gemeente. Dit contract wordt aangegaan voor onbepaalde tijd, met de mogelijkheid op te zeggen met een termijn van drie maanden. Er worden voorwaarden voor het beheer in geregeld: geen verharding, geen bestrijdingsmiddelen, geen bouwwerken, bomen blijven in principe in onderhoud bij de gemeente (voor fruitbomen wordt dit per overeenkomst bekeken), financiële zaken (geen vergoeding bij schade door werkzaamheden aan kabels en leidingen, geen vergoeding voor verrichte arbeid) en ook voor de communicatie met omwonenden en tussen initiatiefnemers en gemeente.

In bijvoorbeeld Drielanden, onderdeel van de wijk Waterland, is het beheer geregeld met een werkgroep vanuit de wijk. De wijk kan gekenschetst worden als een 'witte wijk'. Waterland wordt gepresenteerd als een ecologische wijk: mensen komen hier wonen vanwege het groen (aldus bewonersgroep). Er zijn 425 woningen, waarvan 95% koopwoningen. Hier staan 60 fruitbomen, waarvan een deel in de tuinen van bewoners. Het initiatief kwam vanuit de bewoners, er werd een werkgroepje gevormd. Daarin zitten sinds de oprichting (in 1997) circa zeven mensen, met een kern van twee à drie actieve trekkers. Verloop is nog niet aan de orde geweest. De kennis had men in huis, de initiatiefnemer komt uit de fruitteelt. Hij leidde de anderen op voor het snoeien. Er is met de gemeente een adoptiecontract voor deze bomen. "De bomen zijn van ons (= de bewoners)", zegt de initiatiefnemer.

Daarnaast beheert de gemeente elders in de stad als onderdeel van het reguliere groen zelf fruitbomen (door eigen bomenonderhoudsploeg).

Aanbevelingen voor buurtboomgaarden (Mark Ronda)

Garandeer dat een brede groep bewoners het initiatief draagt. Gemeente moet alleen faciliteren. Gun het bewoners om hun eigen keuze te maken. En zorg ervoor dat, mocht de bewonerssteun aflopen, het project terug kan vallen in het reguliere beheer door de gemeente.

Communicatie (uit beleidsnota)

Een actieve rol van de bewoners maakt ook een meer intensieve communicatie over groen en stedelijke natuur noodzakelijk. Het is van groot belang dat de gebruikers weten welke rol ze kunnen spelen, hoe ze het groen kunnen gebruiken en wat de kwetsbare aspecten zijn van het gebruik. Met het oog op deze relaties is groenparticipatie ook een onderdeel van Natuur- en Duurzaamheidseducatie. In de beleidsnota "Groeien en bloeien" wordt gesteld dat de (mede)verantwoordelijkheid voor het groen in de leefomgeving een rol kan spelen in het verankeren van bewustwording en gedragsverandering op het vlak van het duurzaamheidsbesef.

Via de website van de Duurzaamste Stad, www.mijnwijk.groningen.nl en de vernieuwde website van de gemeente Groningen zal meer informatie over de mogelijkheden en voorwaarden voor groenparticipatie worden verspreid.

Een nieuw initiatief: Hoornse Meer

Een boomgaard in de Hoornse Meer, een vrij nieuwe wijk aan de zuidkant van Groningen, gebouwd in de jaren negentig. Er zijn zowel huur- als koopwoningen, de populatie is gemengd, het is geen typische gezinswijk. Bewoners hebben voorgesteld om op een terrein naast de natuurspeelplaats, dat nu nog vrij ruig is en in gebruik is als hondenuitlaatplek, een buurtboomgaard te realiseren. De initiatiefnemers vonden goed gehoor bij de gemeente.

Subsidie voor dit project zou kunnen komen uit de gemeentelijke regeling 'Goed Idee Plus' (nog tot 31 december 2011). Initiatiefnemer Maarten

Westmaas verspreidde de afgebeelde flyer in de wijk om op te roepen voor de informatieavond op 14 juni.

Het idee om het AOC te betrekken in de boomgaardplannen kwam ook vanuit de initiatiefnemers. De AOC-leerlingen presenteerden drie boomgaardontwerpen op deze informatieavond. Circa 40 personen bezochten de bijeenkomst. De reacties uit de zaal waren redelijk positief, al waren er ook wat bezwaren en bedenkingen over de gekozen soorten (meidoorn? bacterievuur!) (hondenuitlaatplek nu veel groter). Men kon intekenen voor zitting in een werkgroep die het plan verder gaat ontwikkelen en voor vrijwilligerswerk in het onderhoud. Voor beide groepen is het beoogde aantal inschrijvingen ruim gehaald.

Openbaar fruit in project 'De eetbare stad' sinds 2009 (Kristin Wijna): Smulroute

In volkstuintencomplex Piccardthof is een 'Smulroute' geplant: noten- en

fruitbomen en struiken langs de openbare wandelpaden. Er worden nog naamborden bij geplaatst. Het initiatief komt vanuit de gebruikers van de volkstuinten. Het is ontstaan op een volkstuintencomplex in het stadspark, waar eerder een smulroute werd aangelegd. Het vruchtgebruik is niet georganiseerd, mag ad hoc. Het is bedoeling dat passanten kunnen snoepen van het fruit. Organiseren van de oogst is geen haalbare zaak; van alle soorten zijn slechts weinig bomen/planten aanwezig. Om er aandacht voor te krijgen, wordt wel zo nu en dan een excursie aangeboden vanuit het project 'De eetbare stad'. Dat wordt dan in de lokale krant aangekondigd. Het onderhoud wordt gedaan door mensen van de volkstuintenvereniging, en door de tuinman die door de volkstuintenvereniging is ingehuurd.

Plukbossen

Voorjaar/zomer 2010 zijn de plannen voor 'De hangende tuinen van Karding', twee plukbossen in natuurgebied Karding tussen drie woonwijken in, verder uitgewerkt. Deze plukbossen zullen op twee manieren worden aangelegd: de ene wordt in wild verband geplant, waarbij de bomen en een groot aantal wildfruitstruiken zoveel mogelijk mogen uitgroeien. Snoei zal tot het noodzakelijkste worden beperkt.

Kruidenrijke ondergroei is toegestaan en zelfs gewenst, en er zullen op den duur takkenwallen van snoeihout worden gemaakt. Het andere plukbos, op de locatie van een voormalige boerderij, wordt een renovatie en heraanplant van een oude boomgaard, waarin oude rassen fruit- en notenbomen worden aangeplant. Deze zal met een traditioneel snoei-beheer onderhouden worden. Een kruidenrijke ondergroei is op beide plekken dankzij het extensieve beheer eigenlijk al aanwezig, waardoor het biodiversiteitsoases zullen worden. Ook zoogdieren, vogels en insecten zullen baat hebben bij deze fruitprojecten; er is ook een ecologisch doel geformuleerd.

Er is een vrijwilligersgroep van dertig bewoners gevormd, die de plukbossen samen met Natuurmonumenten gaan onderhouden. Deelnemers komen uit de twee aangrenzende wijken, maar ook elders uit de stad. Snoei- en andere onderhoudsinstructie door een deskundige die voor drie

jaar is ingehuurd, wordt betaald vanuit 'nieuw lokaal akkoord, een fonds van woningcorporaties en gemeente voor krachtwijken, gericht op sociale doelen.

De afdeling Natuur- en Duurzaamheidseducatie van de Gemeente Groningen, die in de buurt kwartier houdt, en Natuurmonumenten (de beheerder van het gebied) willen de plukbossen graag gebruiken als voorlichtingsplek. Transition Town Groningen en IVN Groningen/Haren zijn bij de voorbereiding betrokken geweest en deze organisaties zullen zich ook in de toekomst blijven inzetten voor de educatie rondom de plukbossen. Het is de bedoeling in de toekomst oogstdagen en een jaarlijks oogstfeest te organiseren.

De opening door de burgemeester vond plaats in november 2010.

Schoolpleinen

Op verschillende schooltuinen, schoolpleinen en twee zorgboerderijen zijn dit voorjaar 45 fruitbomen, veelal van oude rassen, en zeker 60 fruitstruiken geplant. De fruitkweker van authentieke rassen heeft veel tijd en energie in de plantacties gestoken, om zowel zijn bomen onder de beste condities te planten, als ook de plantacties met kinderen de nodige aandacht en begeleiding te kunnen geven. De scholen kunnen nu ter plekke lessen geven in de bloei en groei van voedsel, bloem en bij, fruitoogst en kooklessen.

Locaties: Merwedestraat, De Dijk, kinderwerktuin Paddepoel.

Eetbaar groen in de wijken

In verschillende stadswijken zijn fruitbomen geplant, soms 1 exemplaar, soms een groepje. Deze worden door wijkbewoners in het kader van de groenparticipatie onderhouden.

Locaties: Bleekveld, Viaductstraat, Aalscholver, Achter de Reitdijk, Stuurboordswal, Golfslag.

Een boomgaard in de Hoornse Meer

Een aantal bewoners van de wijk Hoornse Meer hebben het initiatief genomen voor de aanleg van een boomgaard. De tuin wordt een mix van fruitbomen (appels en peren) en laag fruit als bessen. De geplande locatie is tussen de J.M. den Uylstraat en de Hoornse Dijk. De plannen passen goed in het beleid van de gemeente Groningen om meer bewoners te betrekken bij het beheer van het openbare groen.

Wij nodigen u graag uit voor een informatie-avond op dinsdagavond 14 juni om 20.00 uur in verpleeghuis Maartenshof (Schaaksport 100-102).

Leerlingen van de opleiding Tuin, Park en Landschap van het AOC Terra hebben mogelijke ontwerpen voor de tuin gemaakt en komen die deze avond toelichten. Daarnaast zullen de initiatiefnemers de plannen toelichten. Een voorlichter van de natuur- en milieufederatie Groningen legt kort het belang uit van de eetbare stad.

We zoeken nog enthousiaste mensen die mee willen helpen onze wijk groener en eetbaarder te maken. Voor meer informatie en aanmeldingen: info@maartenwestmaas.nl

Bijlage 8: Maastricht, meerdere locaties, focus op bloesemwei Amby

Bronnen: Interview met Tineke de Jong, IVN Maastricht en contactpersoon van de Bomenstichting, in juli 2011. Nieuwsbrief Maastricht Buurtgericht, september 2005, Deelrapport Ruimtelijke Karakteristiek Amby 2010.

Algemeen beeld

In Maastricht worden meerdere boomgaarden (of resten van) beheerd door vrijwilligers, vaak aangestuurd vanuit het IVN Natuur- en Milieueducatie Maastricht en/of het IKL (Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg, de organisatie valt onder de koepel Landschapsbeheer Nederland). Omwonenden of cliënten (in het geval van een zorgcentrum) nemen substantieel deel aan het werk. Er zijn zeker vijf van dergelijke projecten. In het onderstaande is gefocust op de bloesemwei van Amby, een project waarin al sinds 1994 door het IVN het onderhoud aan de hoogstambomen wordt gedaan samen met de werkgroep 'Bloesemwei Amby', een werkgroep van het buurtplatform. De boomgaard bestaat uit een gedeelte (driehoek links in de rode cirkel) met circa 13 appel- en 10 perenbomen (oude en nieuwe aanplant) en een notenboom. Het langwerpige deel rechts ernaast is kersenboomgaard met veel nieuwe aanplant omdat de circa 30 oude kersenvbomen nu stuk voor stuk sneuvelen.

Daarnaast ligt weer een langwerpig veld, dat bestaat uit speelgras met speeltoestellen.

De boomgaard is een karakteristiek element in Amby. Het belang is cultuurhistorisch (men plant oude rassen aan als er herplant van bomen nodig is), ecologisch (het is een verbindingzone tussen het buitengebied en het groen in de stad) en ook sociaal. Altijd als er gewerkt wordt in de boomgaard blijven mensen staan om een praatje te maken, waarna ze vaak zelf gaan deelnemen.

Doelgroepen

De boomgaard wordt vooral gebruikt als er activiteiten zijn. Het is begonnen als echt openbare plek, maar dit is op verzoek van direct aanwonenden sterk beperkt i.v.m. door hen ervaren overlast. Activiteiten zijn: snoeien (structureel vier keer per jaar door het IVN) en een takkenril maken met het snoeihout. Meer incidenteel: snoeicursussen geven, schapen scheren, het bouwen van een insectenhotel, het oogsten en verwerken van het fruit in pannenkoeken of vlaaien. In het verleden (jaren negentig) waren er heel regelmatig educatieve activiteiten, nu is dat wat afgenomen. De buurt moet dit nu zelf organiseren, het IVN richt zich op andere projecten wat betreft educatie. De doelgroep is daarmee wat versmald: van gezinnen, scholen en natuurminnende omwonenden naar vooral natuurminnende omwonenden en mensen die zich inzetten voor het behoud van de hoogstamboomgaarden.

Communicatie over de activiteiten vindt vanuit het buurtplatform plaats via de wijkkrant. Het IVN verspreidt aankondigingen breder, via een persbestand dat tot in de regio reikt.

Rol & verankering in stad en dorp

Het initiatief ontstond in 1992 toen vanuit het IVN werd gestart met buurtgericht werken. Omwonenden van de bloesemwei, bewoners van de oude wijk Amby – van oudsher een dorp met een actief verenigingsleven – waren gemotiveerd om de plek te behouden tussen oud- en nieuwbouw. Het is een restant van een oude hoogstamboomgaard zoals er vele in dit gebied aan de oostkant van Maastricht lagen. Er is een buurtplatform waarmee het IVN samenwerkt in het beheer van de boomgaard. De omwonenden, inwoners van de oude wijk en van de relatief jonge wijk, zijn over het algemeen ‘redelijk goed gesitueerden’, de jonge wijk bestaat uit koopwoningen.

De gemeente is vanaf de start coöperatief geweest. De kosten voor het onderhoud worden verdeeld tussen gemeente, IKL en IVN. Er is geen structurele afspraak over.

Het IVN heeft hiervoor enig budget vanuit een compensatieregeling en

verwierf samen met het buurtplatform rond 2000 ook geld bij het winnen van de ‘Kern met Pit’-wedstrijd van de KNHM.

Het IKL heeft veel boomgaardprojecten in Limburg waarvoor ondersteuning in de vorm van snoeionderricht, het leveren van bomen, het uitlenen van gereedschap, het verzekeren van vrijwillige snoeiers, et cetera tot op zekere hoogte voorhanden is. Het IKL richt zich daarbij op het in stand houden van de landschapselementen; de sociale functie van het project is niet de hoofdzaak (meer informatie op <http://www.ikl-limburg.nl/hoogstam/20-jaar-hoogstamactie-ikl.html>).

De gemeente neemt stappen om de boomgaard in Amby in het bestemmingsplan op te nemen:

“In Amby-Zuidoost dienen ook in de toekomst authentieke voetpaden, (meidoorn)hagen, religieuze elementen en fruitweiden met hoogstamboomgaarden aan zowel de noord- als zuidoostzijde van het projectgebied te worden gerespecteerd en onderhouden te worden. De relatie met de specifieke lokaal historische situatie kan onder andere worden versterkt door het thema van de haag verder door te voeren binnen de wijk.”

Uit: ‘Deelrapport Ruimtelijke Karakteristiek Amby 2010’, opgesteld in 2007, als basis voor bestemmingsplan Amby. Dit is anno 2011 in de maak. De ‘Beheer- en sturingskaart Amby 2010’ beschrijft de bloesemwei als ‘waardevol groenelement’. In de boomgaard zijn bijenkasten aanwezig.

Succes- en faalfactoren

Er zijn niet echt faalfactoren te noemen, maar ‘Je moet bedacht zijn op vandalisme’. Dit treedt nu eenmaal op, en het is dan wel zaak vol te houden. Wat niet goed uitpakte, was het begrazen door pony's, enkele jaren geleden. De boombescherming werd omgeduwd en de bast te veel aangeknaagd. Inmiddels wordt het gras weer kort gehouden door schapen, zoals dat ook vóór de pony's gebeurde. Het laten begrazen van een boomgaard brengt bovendien de discussie over ‘open of afgesloten’ met zich mee.

IVN-Maastricht 1971-2011

**Bloesemweekend
Amby**

In het kader van het 40-jarig bestaan organiseert IVN-Maastricht op zaterdag 16 en zondag 17 april extra activiteiten in Amby. Centraal staat dan de boomgaard aan de Schovenlaan, waar het IVN samen met de 'Werkgroep Bloesemwei' uit Amby al 17 jaar de fruitbomen snoeit, takkenrillen aanlegt en leuke activiteiten organiseert.

Zaterdag 16 april - Activiteiten in de Bloesemwei
 Vanaf 9.30 uur staan de volgende activiteiten gepland:

- * het gebruikelijke snoeien van de hoogstam fruitbomen.
- * een professionele boomklim-demonstratie door een expert.
- * de takkenrillen weer in orde maken.
- * heel speciaal is het maken van een insectenhotel. Voor dit insectenhotel vragen we iedereen om (le)stenen, (gebroken) dakpannen, riet-, bamboe-, Berenklauwstengels, of stukken zacht hout mee te brengen zodat we een mooi groot insectenhotel kunnen maken.

Zondag 17 april - IKL-Bloesemwandeling met het IVN
 Op deze dag kunt u genieten van de bloesem in het ommetje Bemelen. Vanuit Amby lopen we via de bloesemwei naar de Bemelerberg met prachtig uitzicht op de bloesem. Onderweg genieten we van een lekker sapje uit de boomgaarden. Vertrek om 14.00 uur vanaf de kerk in Amby.

Deelname is gratis. Informatie: stephanprinsen@gmail.com
 Bezoek ook onze website: www.ivn.nl/maastricht

Als belangrijkste factor voor succes worden ook hier de mensen genoemd – zowel mensen die komen werken op de onderhoudsdagen, als degenen die de snoeiers opleiden en zij die de organisatie trekken. De samenwerking met het buurtplatform is essentieel. Om de vrijwilligersgroep steeds tijdig aan te vullen en in ieder geval om de betrokkenheid van de buurt te stimuleren, is het van belang om (educatieve) activiteiten te organiseren.

Bijlage 9: Wijk bij Duurstede, Hordenboomgaard

Bronnen: 'Organiseer je eigen natuur', waarin de Hordenboomgaard wordt beschreven door Jeanette van Leeuwen. Uitgave KNNV, 2000. Telefonisch interview met gemeentebambtenaar Bianca Dunneman op 20 mei 2011, werkbezoek op 23 mei 2011.

Algemeen beeld, geschiedenis

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw werden in en rond Wijk bij Duurstede grote arealen hoogstamfruit gerooid. In 1972 had de gemeente plannen voor nog een nieuwbouwwijk en ze kocht alvast de laatste grote hoogstamboomgaard binnen de gemeente van de R.K. Kerk in Cothen die het in eigendom had. De gemeente wilde deze boomgaard, de Hordenboomgaard, daterend van circa 1935, als plantsoen betrekken bij een stadspark. Een aantal bewoners kwam in actie. Zij richtten in 1986 de werkgroep Hoogstamfruitbomen op. Na een traject van overleg besloot de gemeente de boomgaard in zijn geheel te behouden binnen het park. Bovendien zijn diverse andere fruitbomen gespaard gebleven, oude rassen die her en der verspreid stonden waar de nieuwe wijk De Horden moest verrijzen.

De boomgaard van 1,2 ha groot wordt omheind met een sleedoornhaag, maar iedereen kan er vrij inlopen. Er zijn wildroosters bij de ingangen; dit houdt honden buiten en schapen binnen. De schapen, onder beheer van een schapenboer, houden het gras kort en leveren een deel van de benodigde mest. Honden zijn niet toegestaan in de boomgaard. Er staan 120 Goudreinetten en 9 James Grieves, die in de jaren tachtig op de top van hun productie waren (35-40 jaar oud). Inmiddels neemt de productie af.

Doelgroepen

De boomgaard trekt mensen uit heel Wijk bij Duurstede, niet alleen omwonenden. De scoutinggroep heeft haar onderkomen jarenlang in een deel van de boomgaard gehad.

De naastgelegen basisschool is enkele jaren actief betrokken geweest bij de nestkasten die in de boomgaard zijn opgehangen. De boomgaard herbergt ook bijenkasten, beheerd door een imker die tevens vrijwilliger in het boomgaardbeheer is.

In de jaren negentig waren er veel publieksactiviteiten, zoals excursies en rondleidingen, een fotowedstrijd, educatief werk via scholen, scouts die er gebruik van maken. Opname in een groene wandelroute van VVV Wijk bij Duurstede. Publiciteit via lokale krant, deelname aan activiteiten van Landschapsbeheer Nederland, brochure verspreid bij VVV, wachtkamers artsen en tandarts, makelaar. Anno 2011 zijn er minder publieksactiviteiten. Na een aantal open dagen met teleurstellend weinig bezoek is de animo wat afgenomen.

Rol & verankering in buurt en stad

De werkgroep, bestaande uit negen mensen, krijgt bij de start in 1986 de verantwoordelijkheid voor het onderhoud en het beheer van de bomen, en voor het plukken van het fruit. De gemeente geeft een voorschot voor het benodigde materiaal. Er worden afspraken met de gemeente gemaakt over de te verrichten werkzaamheden. Bij de omvorming tot de stichting Hordenboomgaard in 1993 werden de afspraken door een notaris vastgelegd. Een jaarlijkse rapportage en twee vaste contactpersonen bij de gemeente dragen bij aan de goede relatie.

Anno 2011 is er nog steeds een groep van circa tien actieve werkgroepleden, waaronder twee van het eerste uur. De gemeente is de eigenaar, controleert de veiligheid en draagt bij aan het in stand houden van de plek. Als er nieuwe bomen nodig zijn, betaalt de gemeente de boom, de boompalen en het gaas.

Gebruik van de boomgaard als ontmoetingsplek is niet prominent. Dat de boomgaard gewaardeerd wordt, blijkt wel uit de bezwaren die werden geuit toen een deel van het terrein dreigde te worden opgeofferd aan een clubhuis voor een dartvereniging. Hoewel de plannen al vergevorderd waren, is met inzet van omwonenden alles teruggedraaid opdat de boomgaard in volle glorie verder kon.

Begin 2011 is een oproep aan omwonenden gedaan om het initiatief financieel te steunen. De teruglopende hoeveelheid fruit en dus de verminderde opbrengst – de appels worden afgezet met het SKAL-keurmerk – maken dit noodzakelijk. Deze ‘Vrienden van de Hordenboomgaard’ ontvangen een digitale nieuwsbrief, om ze op de hoogte van het wel en wee van de boomgaard te houden.

Faal- en succesfactoren

De genoemde faalfactoren zijn vooral praktisch van aard: strijd tegen diverse ziekten en plagen, pech bij het opkweken van enten op landgoed Twickel, de wildroosters die padden en kindervoetjes blijken te vangen. Succesfactoren zijn mooi verwoord door Jeanette van Leeuwen, over het bereiken van het doel (behouden van de boomgaard) door doen en denken:

‘Doen wil zeggen: werkzaamheden in de boomgaard (leren) uitvoeren; veelvuldig vergaderen (steevast een keer per maand); goed notuleren en evalueren; goede afspraken maken over de taken van elk (bestuurs)lid. De secretaris onderhoudt o.a. contacten met de gemeente, de voorzitter woont lezingen bij en vertelt naar buiten toe over het werk, de penningmeester levert de werkurenbriefjes in bij Landschapsbeheer Utrecht, waardoor werkers gratis WA verzekerd zijn, de imker beheert de bijenstal, de leerkracht (vrijwilliger) informeert de scholen en betreft de jeugd bij het werk, enzovoorts.

Wat denken betreft, is er aan creativiteit geen gebrek: alles wordt besproken, alle mogelijkheden worden benut. Aan het einde van elk jaar worden de plannen voor het volgende jaar globaal vastgelegd. Er is constante evaluatie.

Bijlage 10: Winsum, Appelhof

Bronnen: Interviews op 14 juni met Stieneke v.d. Wal, LB Groningen, en op 18 juli met Tinus v.d. Weide, voorzitter Belangenvereniging 'Oldehof Peerdewask'.

Algemeen beeld

De boomgaard Appelhof is gelegen midden in de nu bebouwde kom van Winsum aan de oostzijde van het station. Ze wordt omsloten door de wijk Ripperda en wordt aan de zuidzijde begrensd door de voormalige boerderij Ripperda, thans Ripperdaheerd. Het huidige gebied van de Appelhof is een restant van de voormalige grote productieboomgaard van onder anderen de familie Harssema. Bij de bouw van de wijk Ripperda in 1975 ging een deel van de boomgaard verloren. Slechts het huidige deel ter grootte van circa 1 hectare bleef over. Ongeveer 90 bomen telt de huidige boomgaard; in de loop der jaren is een deel van de (te) oude bomen vervangen door jonge aanplant hoogstamfruitbomen. Zo werden de appelsoorten uitgebreid met o.a. Zoete Pippeling, Dijkman zoet en Yellow Transparant. De nog resterende oude bomen variëren in leeftijd tussen 40 en 75 jaar; een enkele is zelfs nog ouder.

Doelgroep

De omwonenden zijn zeer betrokken bij de Appelhof; over het algemeen wordt de boomgaard gezien als een kwaliteitsverhogende groene oase. Door de ligging tegen het NS station en de vrije doorgang biedt de boomgaard voor velen een mooie groene route naar de trein. De cultuurhistorische waarde is door verschillende instanties erkend. Scholen (basisonderwijs en vakopleiding AOC Terra) maken incidenteel gebruik van de boomgaard.

De bevolkingssamenstelling van de wijken om de boomgaard is divers, van hoog tot laag opgeleid, van forenzende tweeverdieners tot werklozen.

Allochtonen zijn er nauwelijks. Een aantal jaren geleden, toen er nog een asielzoekerscentrum in Winsum was, werd ook door deze mensen wel gebruik gemaakt van de Appelhof. Vooral om te spelen (er is een trapveldje), niet speciaal vanwege het fruit. Er zijn overigens wel fervente fruitgebruikers; sommigen zijn vaste klant en komen elk jaar voor de moesappels of een andere favoriet. Ook een beeldend kunstenaar behoort tot de vaste klanten; meerdere jaren heeft hij dagenlang gewerkt in de boomgaard.

Foto: Marleen v.d. Weide-Siekeman.

Rol & verankering in buurt en stad

Op initiatief van de Belangenvereniging Oldehof Peerdewask (BOP), die zich inzet voor de kwaliteit van het groen en veiligheid in Winsum, is deze boomgaard eind jaren negentig behouden. In samenwerking met de gemeente Winsum en Landschapsbeheer Groningen, en met financiële steun van provincie en gemeente, is in 1996 en 1997 een grondige renovatie uitgevoerd.

Jaarlijks wordt de boomgaard geïnspecteerd door de gemeente, de BOP en Landschapsbeheer Groningen gezamenlijk. Op basis van een rapportje van deze inspectie overlegt men wat er komend seizoen aan onderhoud moet gebeuren. De gemeente is opdrachtgever.

De Gemeente Winsum heeft recentelijk met de BOP een 'Afsprakenkader' ondertekend. Hierin staan afspraken over hoe gemeente en buurtvereniging met elkaar omgaan, maar ook wie welk deel van het onderhoud van de Appelhof voor zijn/haar rekening neemt. Doorgaans is de samenwerking uitstekend en vult men elkaar goed aan in werkzaamheden. De gemeente financiert het lidmaatschap van de vruchtbomenwacht van Landschapsbeheer Groningen. Als de vruchtbomenwacht aan het werk is, verlenen leden van de BOP hand- en spandiensten.

Verder houdt de belangenvereniging de buurt schoon door mee te doen aan opruim – en opschoonacties. Ook is er jaarlijks een dag waarop gezamenlijk de elzen geknot worden die deel uitmaken van het wijkgroen. BOP praat mee over de uitbreiding van de fietsenstalling bij het NS station. Omdat ProRail eigenaar is, is veel en goed overleg nodig – zeker met omwonenden. Een dreigende uitbreiding ten koste van de Appelhof werd zo voorkomen.

Er is een website van de belangenvereniging, waarop veel informatie over de Appelhof is te vinden: <http://buurtverenigingoldehofpeerdewask.wordpress.com/appelhof/>

Succes- en faalfactoren

Geen faalfactoren, wel soms even slikken als er te wild is 'gespeeld' of geoogst is en hele takken gesneuveld blijken. Maar dat zijn uitzonderingen. Succes: In 2003 werd met het maken en plaatsen van informatieborden door de BOP het predikaat 'Kern met Pit' in de landelijke wedstrijd van de KNHM verworven. Als succesfactoren noemt Van der Weide: "Draagvlak in de buurt is essentieel. Vorig jaar een geslaagde Open Dag georganiseerd, dat geeft weer 'vers bloed' in de vrijwilligersgroep". En: "Je moet alert blijven, iedere vier jaar verandert het politieke landschap, dan moeten we ons wel opnieuw in the picture spelen."

Bijlage II: Zoetermeer, buurtboomgaard in Wijk tuin Broekweg

Bronnen: Telefoongespek met Tilly Kester, NME Zoetermeer, en veldbezoek op 25 mei 2011.

Algemeen beeld

Aan de Broekweg in Zoetermeer ligt de wijk tuin Broekweg, met een kinderboerderij, buurtboomgaard, moestuintjes en adoptiegroen. De tuin is onderdeel van het wijkpark 'Binnenpark' in de nieuwbouwwijk De Leyens (midden jaren zeventig). In 1977 is de bestaande commerciële

productieboomgaard van hoogstamperen en laagstamappels (ongeveer 2 ha) opgenomen in het initiatief van de gemeente Zoetermeer. Een visionaire ambtenaar plande school- en kindertuinen en een openbare kruidentuin in de open vlakken tussen de bomen. De bestaande boomgaard werd gehandhaafd en door de gemeente in regulier onderhoud genomen. De afgelopen tien jaar is het accent voor onderhoud meer bij burgers/vrijwilligers komen te liggen (zie verderop). Tot op heden voert de gemeente de regie door enkele dagen per week een beheerder (ambtenaar Stadsbeheer/NME) aan te stellen. Vanuit een professionele grondhouding is deze beheerder het inspirerende en bevlogen aanspreekpunt voor de wijk tuin. Er is noch een webpagina, noch wordt veel reclame gemaakt voor deze buurtboomgaard.

Doelgroepen

De boomgaard in de wijk tuin Broekweg is primair gericht op de zeven omliggende scholen, met 240 leerlingen. Educatie is de hoofddoelstelling. Daarnaast komt er de afgelopen tien jaar voorzichtig aan een functie als wijk tuin in zicht. Gedeelten van de vroegere schooltuintjes zijn nu van april tot november verhuurd aan wijkbewoners, bestemd als moestuin. Bebouwing is niet toegestaan. Het huurderbestand varieert van jonge gezinnen tot krasse zeventigplussers. Het merendeel is van autochtoon Nederlandse herkomst, aarzeland vinden Nederlanders met als oorsprong landen rond de Middellandse zee hun weg naar dergelijke lapjes grond.

De verdeling over sociale klassen van leerlingen en bezoekers wordt omschreven als midden- en naastliggende klasse, gerelateerd aan de wijk-

populatie. De scholen zijn hoofdzakelijk als ‘witte scholen’ te kenschetsen, met een minderheid aan kinderen van een andere dan Nederlandse herkomst.

Er wordt weinig reclame gemaakt, soms een korte mededeling in de lokale pers over activiteiten. De wat excentrisch gelegen wijktuin wordt al wandelend gevonden door buurtbewoners, die tijdens openingstijden vrij mogen rondlopen. Deze passanten reageren dan enthousiast. Het plaatsen van vaste bankjes wordt overwogen, maar kan hinderlijk zijn tijdens het uitvoeren van de maaiwerkzaamheden (zie verderop). Omwonenden (huurwoningen) zijn met mate en incidenteel betrokken. Er is een wijkvereniging De Leyens www.verenigingdeleyens.nl maar er is geen sprake van actieve betrokkenheid of verweving bij deze wijktuin/buurtboomgaard. Scoutinggroepen hebben hun eigen terreinen. De GGZ-instelling REAKT maakt incidenteel gebruik van de locatie voor lichte tuinwerkzaamheden voor de cliënten.

Rol & verankering in buurt en stad

De buurtboomgaard is enige jaren geleden via een raadsbesluit als “monumentale boomgaard” aangewezen en geniet zo een planologisch

Vlag Natuurlijk Zoetermeer.

beschermde status. Het complex voorziet in een behoefte. Citaat van een huurster van een moestuin: *“Als je hier binnenkomt, lijkt het altijd of het een graadje warmer is.”*

Het complex straalt verzorgdheid uit, zonder steriel te worden. Naast het overall gemeentelijk onderhoud komt dit mede door een vaste vrijwilligersgroep, met mensen uit geheel Zoetermeer, die de afgelopen tien jaar geleidelijk aan is ontstaan. Grote boost leverde enige jaren geleden de landelijke Natuurwerkdag (eerste zaterdag van november), toen een aantal personen meehielpen met de snoei van de hoogstamfruitbomen. Hieruit is een vaste groep vrijwilligers voortgekomen, onder leiding van een jonge (35-jarige) snoeideskundige. Deze ‘trekker’ leidt de groep en de snoei, die de afgelopen jaren in maart plaatsvond. De groep wordt door de gemeente ondersteund met catering, gereedschap, aandacht voor ARBO en verzekering. Voordat een vrijwilliger aan het werk gaat, sluit deze met de gemeente een vrijwilligerscontract, waarmee voor beide partijen de afspraken helder zijn. Waar nodig assisteert de bomenploeg van de gemeente bij snoei of onderhoud van de boomsingels rondom de boomgaard.

De jaarlijkse fruitopbrengst wordt geheel aangewend voor de doelgroep; de schoolklassen maken appelmoes of stoofperen. Huurders mogen het valfruit rapen. De oogst is klein, verdere afzet is niet relevant.

Het onderhoud van het gras wordt door een ploeg wijkbeheer uitgevoerd, een zelfrijdende maaibalk maait volgens bestek driemaal per jaar. Tijdens het maaien worden er helaas regelmatig (gestel)takken van (ingeboete) bomen geraakt. Dit is onwenselijk omdat dergelijke beschadigingen een invalspoort vormen voor ziektes en andere aantastingen.

Een optie en suggestie vanuit de Bomenstichting is om in een deel van de boomgaard jaarlijks enkele malen schapen in te scharen; Zoetermeer heeft een eigen kudde heideschapen. Met een tijdelijk schapenkerend raster kan een van tevoren bepaald aantal dieren (schaap = 0,20 GVE (grootvee-eenheden)/ha, dus 10 schapen) het perceel enige weken begrazen en bemesten. Het is een leuk beeld en er ontstaat geen schade aan de bomen. Wel dienen nieuw aangeplante bomen te worden voorzien van een gaaskorf.

Succes- en faalfactoren

Volgens de gemeentelijke coördinator is de belangrijkste succesfactor het verzorgde uiterlijk en doorlopende onderhoud. Het is funest indien dergelijke locaties verwaarloosd overkomen, omdat dit vandalisme aantrekt. Op deze wijktuin is dat incidenteel en niet zorgwekkend van omvang: roof van pompoenen, omgooien van naambordjes bij kindertuinen.

Een andere succesfactor is de continue aandacht vanuit de gemeente. In het geval van Zoetermeer gaat het om de NME-organisatie. Het is ook belangrijk dat de gemeente financiën beschikbaar stelt en houdt voor dit soort plekken. Tot op heden wordt jaarlijks in de begroting ruimte gevonden en gemaakt om deze en andere wijktuinen in Zoetermeer te laten functioneren.

Samenvattend: Het is een voorbeeld van een qua locatie en onderhoud geslaagde buurtboomgaard, waarbij de brede verankering in de omliggende wijk niet heel groot is, maar in de stad als geheel als voldoende kan worden omschreven.

Bijlage I2: Vragenlijst t.b.v. telefoongesprekken/verkenning buurtboomgaarden

Datum : mei/juni 2011 naam BS medewerker:

Naam initiatief + initiatiefnemer/trekker project met telefoonnummer en e-mailadres

Naam coördinerend “official” (woningbouwcorporatie, ambtenaar) + Tel.nr./evt. adres

Startdatum initiatief (globaal)

Is er informatie via een webpagina? Heeft u foto's die wij mogen gebruiken?

Is de buurtboomgaard (altijd) openbaar?

Korte omschrijving van aanleiding tot buurtboomgaard: het initiatief

Wilden de bewoners het zelf? Wilde de gemeente graag een buurtboomgaard?

Korte omschrijving/situatieschets van de buurtboomgaard zelf

Was er al een buurtboomgaard? Is deze uitgebreid? Is deze nieuw aangelegd?

De mensen: wat is de binding met (doel)groepen?

Scoutinggroepen? Bewoners? Scholen? Buurt- of welzijnswerk? De Wijkvereniging? Volkstuinders?

De mensen: wat is de bevolkingssamenstelling van de gebruikers?

Uit welke sociale klasse komt de meeste input-deelname? Hoog of laag opgeleid? Politieke voorkeur? Nemen ook Nederlanders van andere herkomst (1e/2e generatie) deel?

Proces: hoe is de buurtboomgaard uiteindelijk uitgewerkt en verwezenlijkt?

Voorziet de buurtboomgaard in een behoefte?

In stenige stadswijken: is een pleintje met gras, boompjes en hangplekken voldoende?

Draagt de buurtboomgaard bij aan verbetering van de buurt?

Mijlpalen/doorwerking: wat staat er nu en hoe is het onderhoud geborgd?

Is er een vaste vrijwilligersgroep? Wordt deze ondersteund door een stichting Landschapsbeheer?

Is of was er deskundige inbreng van een Pomologische vereniging of fruitboomdeskundige?

Rol van de gemeente of woningcorporatie bij de buurtboomgaard

Wordt er in de media (lokale krantje, internetpagina gemeente) actief gecommuniceerd over deze buurtboomgaard?

Succes- en faalfactoren

Wat is belangrijk voor het slagen en de continuïteit? Wat was een succes, wat ging er waar mis?

Afsluiting telefoongesprek of bezoek

Meld dat de Bomenstichting dit onderzoek uitvoert in opdracht van InnovatieNetwerk, onderdeel van het ministerie van EL&I, ten behoeve van de verbeteringen van de leefomgeving & de betrokkenheid van bewoners met dergelijke initiatieven in de toekomst.

Mei 2011

Bijlage I3: Vrij toegankelijke boomgaarden met een buurtfunctie¹ in het Noorden van het land

- Bakkeveen, Slotplaats: zgn. knooprassen (17e eeuws). Eigendom Natuurmonumenten.
- Delfzijl, aan de weg naar de Dam: potentieel sociale functie.
- Den Ham, Hamsterborg: bij speeltuin, circa 10 bomen.
- Garmerwolde: aangeplant door LB Groningen, omstreeks 2000. Overgedragen aan het dorp; steenuilenwerkgroep is erbij betrokken.
- Groningen Stad, ecologische wijk Waterland (zie Bijlage 7 van dit rapport).
- Groningen Stad, Prinsentuin: historische tuin.
- Groningen Stad: fruitbomen bij kinderdagverblijven. Circa 30 projecten in 2006, aangeplant door LB Groningen.
- Heiligerlee, gemeente Scheemda: eigendom Staatsbosbeheer.
- Hoornsedijk tussen stad Groningen en Haren: pomologisch interessant.
- Kantens, pastorieweg: stoofperen.
- Kolham, aan Hoofdweg: was van Staatsbosbeheer.
- Kropswolde, Park Meerwijck: nieuwe wijk met fruit in openbare beplanting en in tuinen.
- Leens, Borg Verhildersum: vrijwilligers uit de buurt in betrokken.
- Loppersum, Eenum: door ruilverkaveling in jaren zeventig veel fruitbomen verloren gegaan, recent door LB Groningen weer een boomgaardje hersteld (circa 16 bomen).
- Marssum, overtuin Poptaslot: grote boomgaard.
- Middelstum, Plantsoen Florastraat: mooie oude fruitbomen.
- Midwolda, Ennemaborg: publieke functie.
- Niebert, Steenhuis: circa 10 jaar geleden gereconstrueerd, inclusief boomgaard, eigendom van Het Groninger Landschap.
- Nuis, Dijkzand: demonstratietuinen.
- Oudeschans: LB Groningen doet onderhoud in opdracht van gemeente.
- Peize, de Pol: perenbeplanting langs de weg.
- Ruinerwold, Dr. Larijweg: perenbeplanting langs de weg. Peren worden op stam geveild en plukken is een happening. Decennia-oud gebruik.
- Slochteren, diverse beplantingen in overleg met wijkvereniging door pomologen geleverd.
- Slochteren, Freylemaborg: ongeveer 10 jaar geleden aangeplant met 19e-eeuwse rassen; er komt een uitbreiding met knooprassen.
- Vlagtwedde: nieuwe boomgaard.
- Westerbroek: voormalig terrein Natuurmonumenten, onderhoud door vrijwilligers.
- Winsum, Appelhof: eigendom gemeente, beheer door LB Groningen (zie Bijlage 10 van dit rapport).
- Zuidhorn, bij Zorgboerderij: plan om een oogstfeest te organiseren inclusief mobiele sappers.

¹ De mate van gebruik door de buurt varieert sterk. Vrij toegankelijke boomgaarden die helemaal geen sociale functie vervullen, zijn buiten de lijst gehouden. Selectie gemaakt in bespreking op 14 juni 2011 met Jan Veel, Jan Woltema en Lukas Duijts (Noordelijke Pomologische Vereniging) en Stieneke v.d. Wal (Landschapsbeheer (LB) Groningen)

Summary

Neighbourhood orchards – Tree Foundation Inventory – Creation, management, maintenance and beneficial use
Moens, F. et al (Tree Foundation – Bomenstichting)
InnovationNetwork Report No. 11.2.281, Utrecht, The Netherlands, October 2011

Orchards in the public space, neighbourhood orchards, seem to present an opportunity for strengthening the social cohesion in the surrounding neighbourhood. Neighbourhood orchards can also increase our appreciation for food production. InnovationNetwork's exploratory 'Cities of Fruit & Honey' study showed that management and maintenance can be a sticking point in the longer term.

The Tree Foundation has made an inventory of how neighbourhood orchards were realized and how the management, maintenance and beneficial use are organized. Ten carefully selected examples were studied for this purpose.

Most of the existing neighbourhood orchards were born from the needs of local residents and ecological and/or cultural landscape heritage organizations. A smaller number, of more recent date, are council initiatives with a social objective. These initiatives are still too young to judge whether they help to strengthen the social cohesion in the surrounding neighbourhood. But we can say that both types of neighbourhood orchards serve a social purpose – because the planning of new orchards, the maintenance of young and old orchards, and the harvesting and processing of fruit are all

activities that spawn long-lasting groups of volunteers. The orchard connects people. Schools use them for – usually ad-hoc but sometimes regular – nature education classes.

In virtually all cases, councils and volunteer organizations take joint responsibility for the management, with the council facilitating the volunteers. Support from experts is indispensable, and volunteers need training and instruction.

Continuity can be assured by including the neighbourhood orchard in a council maintenance plan. Important aspects for the volunteers are the connection with the neighbourhood and keeping the interest of residents and politicians alive.

